

**T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE İDİL'İN SİYASÎ, İDARÎ,
SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL TARİHİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İdris YALÇIN

**Danışman:
Prof. Dr. Nuri ÇEVİKEL**

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda 125224008 numaralı İdris YALÇIN'ın hazırladığı " Geçmişten Günümüze İdil'in Siyasi, İdari, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi " konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 26/05/ 2014 tarihinde, saat 14:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof.Dr. Nuri ÇEVİKEL

26/05/ 2014
Üye
Doç. Dr. Abdulvahap YILDIZ

Üye
Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir GÜZEL

Bu Tezin Tarih Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylıyorum.

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM
Enstitü Müdürü

13. 4. 2015

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılarını, çizelge, şekil ve fotoğraflarını kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Tarih Anabilim Dalına bağlı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda 125224008 no'lu **Yüksek Lisans** öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum " Geçmişten Günümüze İdil'in Siyasi, İdari, Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi " konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarım bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağımı gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

(26/05/2014)

Tezi Hazırlayan Öğrenci
Adis YALÇIN

İLETİŞİM ADRESİ :

Aşağı Mah. Ptt Arkası No: 10 İdil/Şırnak

Tlf. Kod. (0542) 2978311

e-mail : idrisyalcin73@hotmail.com

ÖNSÖZ

Mezopotamya coğrafyasının kadim bölgelerinden biri olan İdil şehri, her köşesi bir tarihî eser, her yeri bir kültür envanteri ile doludur. Diğer tüm kadim şehirler gibi İdil de birçok medeniyet, din, dil ve kültürün izlerini taşımaktadır. Bilim insanlarının sorumluluğu, kadim coğrafyamızın bu yapısını ortaya çıkarmak ve gelecek nesillere aktarmaktır. Tarih arenasına yaklaşık 9 bin yıl önce çıkmış olan İdil, kendi tarihini belki de ilk defa bu kadar anlamlı bir şekilde yazacaktır. Kuytu köşelerinde, onlarca kat toprağın altında, her şeyden saklanan bu uzun tarihin gün ışığına kavuşmasına bir nebze olsa katkı sağlarsak bundan büyük mutluluk duyarız.

Her toplum kendi tarihini kaleme alırken, objektif davranmak istese de duygusal yoğunluk nedeniyle kendini sübjektiflikten kurtaramaz. Tarihini kahramanlık destanlarıyla süsler. Zarih, Beth Zabdey, Hezex ve İdil bir kültürün, bir medeniyetin çocukluk, gençlik ve olgunluk dönemlerinin peşi sıra kahramanlık destanlarıdır. Bir medeniyetin tarih sahnesine çıktığı Zarih'te binlerce yıl yaşayacak dinî inanışların temelleri atılmış, günümüze kadar gelmiştir. Cesur ve mert anlamıyla Hezex yoktan var edilen bir diyarın kendini tarih sahnesine fırlattığı bir sıçrama tahtasıdır.

Birçok medeniyetin buluşma kavşağı olan Mezopotamya toprakları Hezex'te hoşgörü ve kardeşliğin simgesi olacak ve bütün dünyaya örnek teşkil edecek 3 ayrı din ve anlayışı bir arada toplamıştır. Yezidîlik, Süryanîlik ve son olarak Müslümanlık bir arada yaşam alanı bulmuştur. Bu kültürlerden hiç birisi birbiri içerisinde eritilmeden adeta barış çağı yaşamıştır. Dünyanın nadir metropollerinde görülebilen bu özeliğiyle İdil, dünyaya hoşgörü dersi verecek ender bir abide şehridir. Beth Zabday'de ekilen tohumlar Tur Abidin tarihinin ilk meyvelerini yeşertti. Bütün dünyaya yayılacak büyük bir dinî inanışın Anadolu'daki ilk merkezlerden biri olacak olan Beth Zabdey, Süryani kadim kilisesinin önemli bir mabedi haline gelmiştir.

Kültürel zenginlikleri ve tarihî dokusuyla Mezopotamya coğrafyasının önemli örneklerden birine sahip olan Hezex ilçesi ve köyleri; Müslüman'ıyla, Süryanî'siyle, Yezidi'siyle, değişik etnik ve dinlerden oluşan kültürel bir mozaiktir.

Hezex tarihin derinliklerine dayanan, kültürel birikiminin hoşgörü ve kardeşliğin emsal şehirlerinden biridir. Mor Gabriel Kilisesi'nin 397 yılından beri yani 1617 yıldır burada kendini halen var edebilmesi bunun en büyük göstergesidir. Tarihi coğrafyamızın Bizanslardan Sasaniler'e, Persler'den, Emeviler'e, Abbasiler'den Selçuklara ve Osmanlılara kadar devamlığını koruyabilmiş tarihi bir dokuya tanıklık edince söz konusu coğrafya sahip olduğu kültürün, insanî değerlere ne kadar önem verdiği bir kez daha şahit olunmaktadır.

İdil'de bugüne kadar, kendi coğrafyalarının tarihi kulaktan dolma bilgiler ile sözlü gelenek çerçevesinde nesilden nesille aktarılmaktaydı. Tarih sahnesinde bu kadar önemli bir yere sahip olan İdil'in akademik araştırmalara konu olması, makalelerde bilimsel alıntılarla dile getirilmesi ve araştırmalarda kaynak gösterilecek olması herkes gibi benim de hayal ettiğim bir şeydi. Bu hayalin gerçekleştirecek olmasında en çok İdilli gençler faydalanacaktır. Tarihlerini öğrenme ve derinlemesine araştırma fırsatı bulacak olan yeni nesillerin elleriyle geçmişin tecrübelerini geleceğe taşıyacaktır.

Bu çalışmamın hazırlanmasında değerli fikirlerini ve görüşlerini benden esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Nuri ÇEVİKEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Şanlıurfa 2014

İdris YALÇIN

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	
KISALTMALAR	VII
TABLO LİSTESİ	IX
ŞEKİL LİSTESİ	XI
ÖZET	XII
ABSTRACT	XIII
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İDİL'İN İSMİ, KURULUŞU VE COĞRAFİ KONUMU	
1.1. İdil'in İsmi.....	3
1.2. Şehrin Kuruluşu.....	4
1.3. Coğrafi Konum.....	4
2. BÖLÜM: İDİL'İN SİYASİ TARİHİ	
2.1. M.Ö. İDİL'İN SİYASİ TARİHİ	6
2.1.1. M.Ö. 4000 Kent Devletleri.....	7
2.1.2. M.Ö. 3000-2000 Subara ve Hurriler Dönemi.....	7
2.1.3. M.Ö. 2000 Hurri-Mittani Konfederasyonu.....	7
2.1.4. M.Ö. 2000 Asurlular Dönemi.....	8
2.1.5. M.Ö. 1000'li yıllar Babiller-Persler Dönemi.....	8
2.1.6. Bölgede Karışık Bir Dönem: Büyük İskender-Selevkoslar-Partlar.....	9
2.2. M.S. İDİL'İN SİYASİ TARİHİ	9
2.2.1. Roma-Bizans ve Sasani Dönemi.....	9

2.2.2. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İdil.....	12
2.2.3. Emeviler Döneminde İdil.....	13
2.2.4. Cumhuriyet Döneminde İdil.....	14
3. BÖLÜM: İDİL'İN İDARÎ, SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI	
3.1. İDARÎ YAPI.....	16
3.2. SOSYAL YAPI.....	20
3.2.1. Nüfus.....	21
3.2.2. Sosyal Yapı İçindeki Aşiretler	25
3.2.3. Sosyal Yapı İçinde Kürtler.....	29
3.2.4. Süryaniler	29
3.2.5. Yezidiler	31
3.2.6. İdil'in Kimliksel Dönüşümü.....	32
3.2.7. İdil ve Göç	32
3.3. EKONOMİK YAPI.....	34
3.3.1. Arazilerin Varlığının Sınıfsal Dağılımı....	38
3.3.2. İdil'in İşsizlik ve İstihdam Olanakları.....	42
3.3.3. GAP'IN İdil Ekonomisine Etkisi.....	42
3.3.4. Tarım Sektörü.....	45
3.3.5. Tarımsal Alanda Bitki Üretimi.....	46
3.3.6. Meyve ve Sebze Üretimi.....	49
3.3.7. Hayvancılık Faaliyeti.....	52
3.3.8. Bal ormancılığı ve Arıcılık.....	56

3.3.9. Sanayi	57
3.3.10. Turizm ve Hizmet Sektörü.....	58
3.3.11. Habur Sınır Kapısı ve Havaalanı.....	60
3.4. KÜLTÜREL YAPI.....	61
3.4.1. İdil'in Aile Yapısı.....	62
3.4.2. Yöresel Sosyal Etkinlikler ve El Sanatları.....	63
3.4.3. Doğal ve Kültürel Değerler.....	63
3.4.3.1. Timur Çeşmesi.....	65
3.4.3.2. Meryem Ana Kilisesi.....	65
3.4.3.3. Mor Aday Kilisesi.....	66
3.4.3.4. Mor Yakup Kilisesi.....	66
3.4.3.5. Mor Dodo Kilisesi.....	66
3.4.3.6. Mor Şemun Kilisesi.....	66
3.4.3.7. Mor Corcis Kilisesi.....	67
3.4.3.8. Mor Eseyo Kilisesi.....	67
3.4.3.9. Mor Meryem Kilisesi.....	67
3.4.3.10. Mor Kavmi Kilisesi.....	67
3.4.3.11. Mor Barsavmo Manastırı.....	67
3.4.3.12. Mor Tuğma Kilisesi.....	67
3.4.3.13. Mor Şalito Kilisesi.....	68
3.4.3.14. Mor İsmi Kilisesi.....	68
3.4.3.15. Aladino Kasrı.....	68

3.4.3.16. Havindi Kaya Yerleşimleri.....	68
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	72
EKLER	78
Ek 1	79
Ek 2	80
Ek 3	81
Ek 4	82
Ek 5	83

KISALTMALAR

s.	: Sayfalar
S.	: Sayı
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Yay.	: Yayın
Haz.	: Hazırlayan
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
a.g.m.	: Adı Geçen Madde
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
GAP.	: Güneydoğu Anadolu Bölgesi
TÜİK.	: Türkiye İstatistik Kurumu
EKKP.	: Entegre Kırsal Kalkınma Programı
ADTCF.	: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
b.	: Bin
DĞİBT.	: Doğuştan Günümüze İslam Ansiklopedisi
vs.	: ve sair
h.	: Hicri
öl.	: Ölüm

Ed. : Editör

v.d. : Çok Yazarlı Yapıtlarda İlk Yazardan Sonra

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. İdil ilçesi Köyleri Coğrafi Bilgileri ve Mezraları.....	19
Tablo 1.2. İdil İlçesi Yerleşim Birimleri Nüfus Verileri (2008-2011).....	22
Tablo 1.3. Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.....	24
Tablo 1.4. İdil Köylerinin Türkçe ve Kürtçe İsimleri ve Aşiretleri	27
Tablo 1.5. Güney doğu Anadolu Bölgesinin İllerinin Gelişmişlik Düzeyleri.....	35
Tablo 1.6 Bölgelerin Gelişmişliği Hakkında İstatistiki Bilgiler.....	36
Tablo 1.7. Şırnak İl Merkezinin ve İlçelerin Gelişmişlik Sıraları ve Grupları.....	37
Tablo 1.8. İdil İlçesi Özelinde Sınıfsal Olarak Arazi Varlığı.....	39
Tablo 1.9. 2011 Yılları Köy ve İşletme Bazında Ürün Ekim Alanları.....	40
Tablo 1.10. İdil İlçesinde Sebze ve Meyve Tarım Alanlarının Oransal Dağılımı.....	46
Tablo 1.11. İdil İlçesinde Üretimi Yapılan Önemli Tarla Ürünlerinin Ekim Alanı, Üretim ve Verim Miktarları.....	47
Tablo 1.12. Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü'nün Kayıtlarına Göre 2011 yılında İdil İlçesinde Ekilen Tarla Ürünleri ve İşletme Sayıları	48
Tablo 1.13. İdil İlçesinde Önemli Meyvelik Dikim Alanları ve Meyve Üretim Miktarları.....	50
Tablo 1.14. İdil İlçesinde Sebze Üretiminin Yıllara Göre Değişme Oranı.....	52
Tablo 1.15. İdil İlçesindeki 2012 Yılındaki Hayvan Varlığı İstatistiki Verileri.....	53
Tablo 1.16. İdil İlçesindeki Kümes Hayvancılığı TÜİK İstatistiki Verileri.....	55
Tablo 1.17. İdil İlçesinde Mevcut İşleme ve Sanayi Tesisleri.....	57

Tablo 1.18. İdil İlçesindeki Mevcut Küçük Enaf ve Sanatkar İşletmeleri	58
Tablo 1.19. İdil İlçesinde Bulunan Hizmet Sektörü İşletme Sayıları.....	59
Tablo 1.20. İdil İlçesinde Düzenlenen Sosyal ve Kültürel Etkinlikler.....	63
Tablo 1.21. İdil İlçesinde Tescilli Tarihi ve Doğal Varlıklar.....	64

EKLER LİSTESİ

Ek 2.1. İdil Merkez Camii.....	79
Ek 2.2. İdil Meryem Ana Kilisesi.....	80
Ek 2.3. İdil Timur Çeşmesi.....	81
Ek 2.4. İdil Coğrafi Konum Haritası.....	82
Ek 2.5. İdilden Genel Bir Görünüm.....	83

ÖZET

İDİL'İN TARİHSEL YAPISI

Bu çalışma geçmişten günümüze İdil'in siyasi, idari, soyo-ekonomik ve kültürel tarihini ele almaktır. Roma-Bizans, İslami dönem, Türk-İslam ve Cumhuriyet dönemlerinin ilçe ölçeğinde tarihi birikiminin sözlü gelenek çerçevesinde tespit edilerek kayda geçirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma ile İdil kenti ve çevresinin jeo-stratejik bir öneme sahip olduğu tespit edilmiştir. Tarih boyunca İlçenin sosyal hayatında önemli roller oynayan Müslüman, Süryani ve Yezidilerin bir kültür mozaïği oluşturarak çevre yerleşimlere örnek teşkil ettiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, Mor Gabriel Kilisesi'nin 1617 yıldır, İdil'in sosyal yapısının hoşgörü kaynağı olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu inceleme, ilçe'nin tarih boyunca birçok ilim adamının yetiştiği okullara merkezlik ettiği ve bu okulların bölgenin kültürel dokusuna ve sosyal barışına büyük katkıları olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İdil, Tarih, Jeo-stratejik, Roma, İslâm.

ABSTRACT

THE HISTORICAL STRUCTURE OF İDİL

This study examines the political, administrative, socio-economic and cultural history of İdil, from the past to the present. It aims to record the oral tradition of the city dating back to Roman-Byzantine, Islamic, Turkish-Islamic and the Turkish republic periods.

The research has revealed that İdil and its surroundings have a remarkable geo-strategic importance. It has further indicated that throughout the history, Muslims, Syriacs and Yazidis created a cultural mosaic as an example to surrounding settlements and played important roles in the social life of the town. In this context, the Mor Gabriel Church has been a source of tolerance in the İdil's social structure for 1617 years. The study has also showed that the district has been the center of the schools where many of the scientists were educated and that these schools had significant contributions to the region's culture and social peace.

Key Words: İdil, History, Geo-strategic, Roman, Islam

GİRİŞ

M.Ö. 2000'li yıllarda Hezex ve bölgesi, bölgenin hükümdarlarından Zapt dey (Guta hanedanından) nedeniyle bent Zaptey (Zaptey'in evi) olarak anılmıştır. Bazı kaynaklar yöre tarihini Helenistik dönemden başlatsalar da Cizre'de bulunan kalıntılar, yörenin M.Ö. 2000 yılında Guti'lerin egemenliğinde olduğunu ve daha sonra da Asur yönetimine geçtiğini göstermektedir. M.Ö. 2000'nin sonlarında daha önceden göçebe olan Aramiler, Suriye Krallığı ile Asurlular ve Mısırlıları yıpratmışlar ve nihayet Kuzey Suriye'den başlayarak Şeria Nehrine kadar uzanan topraklarda yerleşmeyi başarmışlardır.

Bölge M.Ö. 6. yüzyıl başlarında Asur ve Urartu Krallıklarının yıkılmasıyla yükselen Pers imparatorluğun egemenliğine girdi. İdil yöresinin bu bölgedeki konumu ise tartışmalı görünmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda bölge Zarih adıyla anılmaktadır. M.Ö. 311 yılında Pers imparatoru Darius'un Büyük İskender'e yenilmesiyle bu bölge de Helenizm'in etkisi altına girmiştir. Helenistik dönemde Hezex olarak anılan ve M.Ö 323 yılında İskender'in ölümüyle Slevkos krallığının elinde kalan İdil daha sonra Roma hakimiyetine girdi.

M.S. 84 yılında Adey adında bir havarinin tüm bölgede Hıristiyanlık faaliyetlerini başarıyla gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Yakub'un Hıristiyanlığı yayma girişimleri içinde Antakya ne kadar önemli bir rol oynamışsa, İdil de odenli önemli bir yere sahip olduğu kaydedilmektedir. Süryani-Kadim cemaatinin bugün İdil'de bulunan kilisinin 1900 yıllık olduğunu belirtilmekte ve Suriye'den hemen sonra Hıristiyanlığın ve eşzamanlı olarak Süryaniliğin çıkış yerini sırayla Midyat-Estel, Antakya ve hemen ardından İdil olarak göstermektedir. M.S. 600'lü yıllara kadar Roma imparatorluğunun yoğun bastırma girişimleriyle baş etmeye çalışan Süryani cemaati, M.S 629'da İmparator Heraklitos tarafından özel olarak ablukaya alınmış ve zor günler yaşamıştır. Yöre bu saldırıyı savuşturmasını Hz.Ömer'e

borçluğuna inanılmaktadır. Mekkeli Kureyşliler'in Zulmü ve işkencelerinden kaçarak Hz. Muhammed'in delaletiyle bir Hıristiyan Hükümdara (Süryanilere) sığınanlar arasında Hz. Ömer de vardı. Cemaatin bugünkü kayıtlardan Hz.Ömer'in kendisine o dönemde yapılan iyiliği ödeyebilmek için bölgeye yardım ettiği hatta asker yolladığı bildirilmektedir. Midyat sınırındaki Deyru'l Umur (Amr-Ömer) adı da, bu dönemde Hz. Ömer'in yardımlarına hürmeten verilmiştir. Hz. Ömer'in beraberinde getirdiği bir miktar Arap ve Kürt savaşı da bu tarihten itibaren bölgeye yerleşmiştir. M.S. 990-1010 dönemlerinde ilçede yaşayanların büyük çoğunluğu Hıristîyan ve Süryani idi. 1387'de İdil ve çevresinin Timur'un istilasına uğradığı bilinmektedir. Timur İdilde kendi adını taşıyan bir çeşme de inşa etmiştir. Tüm Anadolu baz alındığında Timurun adıyla anılan tek tarihi eser bu çeşmedir. O yönde bir tek ele sahiptir (Ek 3). Timur'un ölümüyle birlikte Karakoyunlu Kara Yusuf, Şemse'd-dîn'e kızını vererek desteğini sağlamış ve eski hukukunu yörede yeniden teyit etmiştir.¹

¹ Neşe Özgen, *İdil'de Sosyo-Ekonomik Durum, Sosyal Yapılar, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*, İzmir, 1997, s.15-17.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDİL İSMİ, ŞEHRİN KURULUŞU VE COĞRAFİ KONUM

1.1.İdil'in İsmi

Kadim coğrafyamızın Bizanslılardan Sasanilere, Perslerden, Emevilere, Abbasilerden Selçuklulara ve Osmanlılara kadar devamlığını koruyabilmiş tarihi bir dokuya sahip alan İdil ve çevresi tarih boyunca değişik isimlerle anıla gelmiştir. İdil tarihi süreç içerisinde Zarih, Beth Zabdey(Bezabde, Zabdicene), Hezex(Azah,Hazak) ve İdil adlarını almıştır.

İdil'in almış olduğu isimlerden biri olan Zarih Arapça olup, 'ekici' demektir. M.S. 300-400 yıllarında Persler burayı istila ettikten sonra Hezex ismini vermişlerdir.² Hezex Farsça olup cesur mert demektir. ³ Arap İslamî kaynaklar Bazebde'yi Ayyad b. Ganem'in miladi 640 yılında Bazebdey'i fethetmesiyle anmaya başladılar. Belazuri, "Futuhu'l-Buldan'ında", İbn Hardazebe de "el-Mesalik ve'l-Memalik" adlı eserinde Bazebdey'den bahseder. Bazebdey'in kelime anlamına gelince bütün dil bilginleri kelimenin Arami-Süryani bir kökenden geldiği hususunda ittifak halindedirler. Dr. Enis Furayha'ya göre kelime bir çok anlamı içermektedir. O şöyle der: 'o, tereyağı veya kaymağın üretildiği yer' anlamına gelen "Beyt Zubdin" veya "Beyt Zibdin" adlı Süryanî bir kelimedir. İkinci bir görüş olarak da, mehir veya geline alınan cihaz, eşya anlamına gelen "Zubdi" kelimesinden geldiğini ifade eder. Azah adı ise, Moğolların Timurlenk'inkomutasında 1405'te bölgeyi işgal etmelerinin hemen ardından ortaya çıkmıştır ve günümüze kadar da bu yaygınlığını devam ettirmiştir. Azah kelimesi, aslı "Zoka" olan Süryani kökenli bir kelime olup, "savaşta

²İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Entegre ve Kırsal Kalkınma Programı İdil Alt Bölge Kırsal Kalkınma Planı, Mevcut Durum Analizi ve Strateji Raporu, Türkiye Kalkınma Vakfı, Kasım, 2012, s.26

³Geniş bilgi için bakınız; İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004-2008, İdil, 2008, s.5.

galip geldi” anlamındadır.⁴Abdullah Yaşın’a göre Herzex zeh-zex kökünden olan Asurca kelimelerden gelir.⁵Mehmet Şimşek’e göre Azak/Hazak isimlendirmesinin, İ.Ö. 900-800 yıllarından kalma Asur kaynaklarında anılan “Asihu” dan geldiği ve dahası Azah’ın gerçekte bu ikincisinden türediği de gözden uzak tutulamaz.⁶ Cumhuriyetle beraber “İdil” ismini almış.Resmi kayıt ve yazışmalarda bu isim hala geçerliğini korumaktadır.

1.2. Şehrin Kuruluşu

Mevcut bilgi ve belgelere dayanarak şehrin tarihi süreç içerisindeki kuruluşu ve derinliğini kolayca görebiliriz. Bazıları şehrin ilk kuruluşunu tufandan kurtulan Nuh’un buradaki iklimi ve güzel suları beğenmesinden dolayı şehri bizzat kendisinin kurduğu ve tufandan sonra 350 yıllık bir yaşamdan sonra buraya defnedildiğini belirtir.⁷ Elimizde kesin bilgi ve belge olmadığından her ne kadar bu varsayımı kesin olarak teyit edemiyorsak da şehrin kuruluşunun tufan hadisesini yaşayanlarla yakın bir ilişki içerisinde olduğunu görebiliyoruz. Şehrin güneyinde “Kasru’l Kuvel” diye bilinen eski bir kasır vardır. Kuvel ismidde şehrin mahallerinden birisine verilir günümüzde Kuvel Mahallesi olarak bilinir. Kuvel kelimesi Arami-Süryani olup, “gemi” anlamına gelir Kitab-ı Mukades tekvin bölümünde belirtildiği gibi Nuh’un gemisine bu isim verildi.⁸ Geçmişte bölge ve yer isimlerinin gelişigüzel bir şekilde verilmediğini, genellikle bazı tarihi değer ve olayları ifade etmek üzere bu isimleri aldıkları bilinen bir şeydir. Asırlarca bu bölgeler taşıdıkları bu anlam ve değerleri içlerinde barındırırlar. Böylece yedi bin yılı aşan bir zamandan beri Kuvel isminin bir mahalle ismi olarak bölge halkı tarafından anılması ve tekrarlanması bu sebeptendir.⁹

⁴ Lahdo İshak, “Bazebdey, Tarih, İman, Kahramanlık,” çeviren Abdulmutalip Arpa, *Uluslar arası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 220-221.

⁵ Abdullah Yaşın, *Tarih, Kültür ve Cizre*, İstanbul, Kent Yayınları, 2011, s.17.

⁶ Mehmet Şimşek, “Süryani Kaynaklarında İdil (Betzabdey-Hazak) *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara,2010, s.856.

⁷ Yusuf Lahdo Murad, Azah Abre’t- Tarih, s.5

⁸ Lahdo İshak, s. 223.

⁹ Lahdo İshak, s. 223.

1.3. Coğrafi Konum

Coğrafi konum olarak Mezopotamya'nın kuzeydoğu ucunda yer alan İdil ilçesi Güneydoğu Anadolu'nun doğusunda bulunmaktadır. İlçenin yüzölçümü 1224 km² olup, rakımı ise 773 metredir. İdil ilçesi Şırnak ilçesine 75 kilometrelik bir yol ile bağlıdır. Doğusunda Cizre, batısında Nusaybin ve Midyat ilçeleri, kuzeyinde Dargeçit, Güçlükönak ilçeleri ile Dicle Nehri, güneyde Suriye Arap Cumhuriyet bulunmaktadır.¹⁰

İdil'in kuzey ve kuzey batısı dağlık ve engebelik, güneyi ise ovalık bir arazi özelliğini gösterir. Arazi yapısı ilçenin kuzeyinden güneyine doğru alçalarak dağlık ve engebelik yapıdan, düz ovaların yer aldığı bir görünüme bürünür. Şehir, bu iki farklı unsurun ortasında, yükseltileri fazla olmayan tepelerin üzerine kurulmuştur. ilçenin Suriye ile 24 km. sınırı olup sınır kapısı bulunmamaktadır. İdil ilçesinde nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının oldukça altında olup 57 kişi km² dir. İdil ilçesi Güneydoğu Anadolu'nun doğusunda bulunmaktadır.¹¹

İdil ilçesi yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçer. Yağışlar genellikle kışları kar ve yağmur olarak düşer. Yıllık ortalama m²'ye 633,5 mm³ yağış düştüğü saptanmıştır. Yağışlar yüklü bulutlar ve genellikle Güneydoğu istikametinden gelir. İlçe ulaşım açısından önemli iki karayolu bağlantısının arasındadır. Bunlardan birisi Cizre-İdil- Midyat-Batman bağlantısını sağlayan karayolu, diğeri ise Irak-Türkiye bağlantısını sağlayan E-24 (İpek Yolu) karayoludur.¹²

Bitki örtüsü bakımından ülkemizin en fakir bölgesinde yer almaktadır. İdil-Midyat yolu güzergâhı ile güney batı ve batı bölgelerinde meşelik alanlar mevcuttur. Bu alanlar dışında ilçe geneli bozkır bir görüntü arz eder. İdil'in kuzeyindeki Dicle Nehri, İdil ile Güçlükönak ilçesi arasında doğal bir sınır oluşturur. Ayrıca ilçenin muhtelif bölgelerinde baharda yağın ve eriyen kar sularını toplayan, yazında kuruyan birkaç dere yatağı mevcuttur. Bunların belli başlıcaları, Dupiç ve Saklan dereleridir.¹³

¹⁰Geniş bilgi için bakınız; *İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2009*, İdil, 2009, s.10.

¹¹*İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği, Strateji Raporu, a.g.m s.12.*

¹²*İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu , a.g.m s.3*

¹³Geniş bilgi için bakınız; *İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2012*, İdil, 2012 s.9.

İKİNCİ BÖLÜM

İDİL'İN SİYASÎ TARİH

2.1. M.Ö. İDİLİN SİYASÎ TARİHİ

Bir şahsı veya coğrafyayı araştırırken ona şekil veren, oluşmasına katkı sağlayan yakın çevresinden soyutlamak, araştırılanı eksik bırakacağı açıktır. Bundan dolayı ilk çağ araştırmalarında kent tarihleri incelenirken daha çok bir yerleşim birimi olarak değil, içinde bulunduğu bölge itibariyle araştırılmasının olanaklar açısından daha elverişli olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede. İdil'in M.Ö. tarihlerde çoğu zaman bölgeye en yakın yerleşim biriminden hareketle bir takım veriler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Mezopotamya'nın önemli bir kavşağında yer alan İdil özel anlamda en fazla Tur-Abidin ve Ceziret-i İbn-i Ömer'e yakınlığı ile bilinen dağlık bölgenin, günümüz de bir kısmı bugün Mardin il sınırları içerisinde yer almaktadır.¹⁴

Araştırma konumuz alan İdil bölgesi ve çevresi ilk çağ araştırmacıları tarafından Habur, Nusaybin, 'Ra'su'l- Ayn'(Ceylanpınar hattı ve daha sonraları yani M.Ö. 4500- M.Ö. 608 tarihleri arasında bölge yerleşimlerine şekil veren Diyarbakır Ergani'den güneydoğuya uzanan önce Asurların Kaşiyari daha sonraki dönemlerde Masius denen Mazıdağı geçitlerini aşarak bugünkü Mardin merkezine ulaşan ticarî yolun oluşturduğu bölge olarak da bilinir.¹⁵

M.Ö. kurulan medeniyetlerin tamamı ya büyük ırmakların kenarında ya da yakın çevresinde kurulmuşlardır. Mezopotamya'yı medeniyet tarihi açısından dünyanın beşiği konumuna getiren unsur hiç şüphesiz bu kültüre hayat veren Dicle ve Fırat nehirleridir. Bu bağlamda İdil'in de içerisinde yer aldığı bölgenin tarihinin gerek arkeoloji gerekse de tarihî incelemeleri dikkate alındığında aşağı yukarı M.Ö. 5000'lere kadar götürülebileceği, ortaya çıkan seramik buluntularından

¹⁴ Metin Ahunbay, *Taşın Belleği Mardin*, Haz. Metin Sözen, İstanbul, Yapıkredi Yayınları, 2005, s. 62.

¹⁵ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, C.I, Ankara, TTK Yayınları, 2001, s.13.

anlaşılmaktadır.¹⁶ Bununla beraber çevrede bulunan höyük ve özellikle Gırnava kazıları dikkate alındığında bölgede M.Ö 4. Bin yılı sonlarından itibaren Mezopotamya'nın tüm siyasi ve kültürel oluşumlarının en gelişmiş şekliyle takip etmek mümkün olabilmektedir.¹⁷

2.1.1. M.Ö. 4000 Kent Devletleri

Tarihsel süreç içerisinde Mezopotamya coğrafyasında M.Ö. 4. Bin yılda kent devletlerin ortaya çıktığı bilinir. Bu dönem kentleri genellikle etrafında bulunan büyük yerleşim yerlerinin üç büyük nehrin etrafında 3 temel kuşattım biçimindedir.¹⁸

Bölgenin Doğu coğrafyası, Musul ve yukarı Dicle dolayları, orta Fırat, batıdaki kuşattım ve orta kuşattım ise çağa ırmağı etrafında Tel-Braktır¹⁹ ile paraleldir. Bu İdil'li doğudaki kuşattım olan antik Ninovo kent merkezinin kırsal uzantısı olarak değerlendirmek tahminimizce yanlış olmayacaktır.

2.1.2. M.Ö. 3000-2000 Subara ve Hurriler Dönemi

Tarih boyunca Mezopotamya'da ilk siyasî örgütlenmelerin ortaya çıktığı kültürlerin ekonomi, siyasî, kültürlerini sadece maddî gibi buluntularla değil yazı gibi semboller sistemi ile bize ulaştığı dönemdir.²⁰ Bu dönemde Hurriler'in İdil'in de içinde yer aldığı yöreye yerleştiklerini görmekteyiz. Hurri Krallık Merkezinin Mardin yöresinde bulunduğu²¹ dolayısıyla İdil ile çok yakın bir yerde olduğu görüşünü kuvvetle desteklemektedir.

¹⁶ Abdülbaki Bozkurt, "İslamiyet Öncesi İdil ve Çevresi Tarihi", *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.37.

¹⁷ Hayat Erkenal, *Taşın Belleği Mardin*, haz. Metin Sözen, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.39.

¹⁸ Bozkurt, s. 38.

¹⁹ Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu, vd., *Mardin-Aşiret-Cemaat-Devlet*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2001, s.29.

²⁰ Aydın, Emiroğlu, vd., s.30.

²¹ Bozkurt, s.38.

2.1.3. M.Ö. 2000 Hurri-Mittani Konfederasyonu

Bölgenin hâkim medeniyetlerden biri olan Hurriler'in en parlak dönemi M.Ö. 2000'li yılların başı olduğu düşünülmektedir. Hurrilerin en parlak döneminin yaşadığı bu yıllarda Sami kökenli Hana krallığının dahi tamamen Hurrileştiği kaydedilmektedir.²² Waşşugani'nin yeri tam olarak bilinmemekle beraber Harran'la Ninova arasında Batı Habur Nehrinin kaynaklarına yakın bir yerde olduğu tahmin edilmektedir. Mitaniler'in, Hurriler'in genişlemesiyle bu krallığı ortadan kaldırdığı bilinmektedir.²³ Dönemin aydınlatılmasını sağlayacak belgelerin olmayışı özellikle M.Ö 1500-1300 yılları arasının karanlık kalmasına sebep olmuştur.²⁴

2.1.4. M.Ö. 2000 Asurlular Dönemi

Bölgede hüküm süren medeniyetlerden biri olan Asurlular, M.Ö. 15. Yüzyılda Hurriler'in egemenliği altında yaşayan Mezopotamya kökenli bir kavimdi. XII. Yüzyıla doğru daha güneye göç ederek Dicle ve Fırat ırmaklarının yukarı kesimlerine yerleşmişlerdi.²⁵ Asurlular döneminde Hezex yöresi, Asurluların çevre ülkelerle yaptıkları savaşlar yüzünden sık-sık askerî akınlara uğramış ve bu akınların doğurmuş olduğu bütün yıkıcı sonuçlara maruz kalmış. Nitekim yöre, Asur kaynaklarında Asur hükümdarlarının yapmış olduğu askeri seferlerin geçtiği güzergâhın bir parçası olmuş.²⁶

2.1.5. M.Ö. 1000'li yıllar Babiller-Persler Dönemi

İdil bölgesi M.Ö. 612'de Med Kralı Uvaşşatraz ile Babil Kralı Nabopolasar'ın önderliğinde ittifak Ninova'yı alarak bu bölgeye Babiller'in egemen olmasını sağladılar. Kuzey Babil Devleti İdil ilçesinin güneyinde Babil Köyünde kurulmuştur.²⁷ Ancak bu egemenlik Perslerin yayılmasıyla fazla uzun sürmedi. Pers

²² Aydın, Emiroğlu, vd., s.36.

²³ Bozkurt, s.39.

²⁴ Şevket Beysanoğlu, *Kültürümüzde Diyarbakır*, San Matbaası, Ankara, 1992, s.3.

²⁵ Bozkurt, s.39.

²⁶ Bozkurt, s.40.

²⁷ Editör: Hasan Can Oktaylar, *Tarih Konu Anlatımı, ÖABT*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2013. s.34.

Kralı Kiros M.Ö. 539'da Babil'i ele geçirerek İdil yöresini Pers hâkimiyetine almış. İdil bölgesi, Suriye, Fenike-Filistin satraplığına (Eyalet) bağlanmıştır.²⁸

2.1.6. Bölgede Karışık Bir Dönem Büyük İskender-Selevkoslar-Partlar

Hezex Bölgesinde Pers egemenliği M.Ö. 331 yılında Makedonya kralı Büyük İskender'in Erbil (Hewler) civarında Pers ordusunu yenmesiyle sona ermiştir.²⁹ Bu dönemde Mısır'da Batlamyus ve Anadolu'da Selevkoslar olmak üzere iki yeni imparatorluk kurulmuştur.³⁰ İdil bölgesi de bu dönemde Selevkosların eline geçmiştir.³¹ M.Ö. 301'de Selevkos'un kurduğu Selevkiye (Asya-Suriye) Krallığı egemenliğine giren Cizre, İdile en yakın bölgelerinden biridir. Hatta günümüzde bile Cizre'nin 45 km batısında İdil'le bağlı Selevkon (Selekun) adlı bir köyün varlığı Selevkosların İdil'deki hâkimiyetini açıkça göstermektedir.³² Cizre 23 yıl Selevkosların elinde kaldıktan sonra M.Ö. 275 yılında Keltler'in istilasına uğramıştır.³³

2.2. M.S. İDİLİN SİYASÎ TARİHİ

2.2.1. Roma-Bizans ve Sasani Dönemi

Mezopotamya tarihinin tarihsel kaderine paralel olarak Bölgenin Romalıların eline geçmesiyle birlikte makûs talihiyle yeniden karşı karşıya kalmış. Bu talihsizliğin sebebi ise Roma-Bizans ve Sasani devletinin çatışma alanına girmesiydi. Roma ve Sasanilerin hâkimiyet mücadelesi nedeniyle yöre halkı her iki gücün elinde gidip gelmiş ve savaşın tüm acılarını yaşamıştır.³⁴ Bölgede bu çatışmaların meydana gelmesinin en önemli unsuru hiç şüphesiz ipek yolu üzerinde ticarî bir vazife gören Nusaybin'in iki ülke için vazgeçilmez stratejik konumudur.³⁵ Nitekim Sasani Kralı I.Şahpur M.S. 250-260 yılları arasında bölge üzerine şiddetli saldırılar düzenleyerek

²⁸ Bozkurt, s.41.

²⁹ Aydın, Emiroğlu, vd., s.46.

³⁰ Bozkurt, s.41.

³¹ Aydın, Emiroğlu, vd., s.46.

³² Bozkurt, s.41.

³³ Yaşın, s.26.

³⁴ Bozkurt, s.42.

³⁵ Aydın, Emiroğlu, vd., s. 56.

kaleleri yerle bir etmiş, halkın büyük çoğunluğunu öldürmüştür. Geri kalanında esir almış. Ancak M.S. 283'te görünen o ki, bölge tekrar Romalıların eline geçmiştir.³⁶

II. Hürmüz'ün 302-309 İran tahtına geçişi ile birlikte İranlıların bölge üzerindeki taarruzları yeniden başlayacaktır. Bu taarruzlar karşısında Roma imparatoru Diokletianus barış istemek zorunda kalmış, yapılan antlaşma uyarınca Nusaybin iki ülke arasında sınır kabul edilmiştir.³⁷ Bu antlaşma ile İdil'in de içinde yer aldığı bölge İranlıların elinde kalmıştır. II. Hürmüz'ün ardından gelen "acımasızlığı" ve "kan dökücülüğü" ile şöhret bulan II. Şapur, 310-379 İran tahtına geçecektir. II. Şapur daha önce iki taraf arasında olan antlaşmayı bozarak el-Cezireni bütününe yönelik büyük bir harekât başlattığı, önüne çıkan suçlu suçsuz herkesi öldürttüğü³⁸ Sincar Savaşı'nda, 348'de Roma imparatoru Kostantin'i (Constantius) de ağır bir yenilgiye uğratmış.³⁹ Bezabde, 360 Sasani Kralı II.Şapur tarafından kuşatılmıştır.⁴⁰ Ammianus bu kuşatmadan şöyle bahseder:

" Buranın savunması için 2. Flavian, 2. Armenian, 2.Parhian adında üç lejyon birliği ve yanlarında çok sayıda Zabdiceceni'li okçu görevlendirilmişti. Onun (Şapur'un) ilk saldırısında kral süvari askerleri ile birlikte zırhlıların içinde parlıyordu ve cesaretle hendeğin kenarına kadar ilerledi. Tekrar tekrar hücum eden mancınık ateşine ve fırlatılan oklara rağmen, sıkı düzenle sıralanmış kalkanlarla ve kaplumbağa kabuğu dizilimiyle (askeri bir taktikten söz ediyor) yara almadan korunuyordu. Her nasılsa şimdilik kızgınlığını dindirmiş ve bir haberci göndererek kibarca uyarıyordu. Bu haberci şehre yaklaşmaya cüret ettiğinde, savunmacılardan hiçbiri silahına davranmadı çünkü yanında daha önceden Singara kuşatmasında ele geçirdikleri bazı hür doğmuş erkek esirler vardı. Garnizondaki askerler onları tanıdığı için hiçbiri silahına davranmadı ama barış teklifine de cevap verilmedi."⁴¹

³⁶ Bozkurt, s.42.

³⁷ Aktaran Hasan Eş-Şümeysani, *Medine't-i Mardin Minel Fethu'-Arabi İla Sene 1515*, Beyrut, 1987, s.38

³⁸ Özellikle bölgede karşısına çıkan ve kendilerine eman verilmiş kişiler dahil, rahipler ve hatta yaşlı rahibeleri dahi öldürttüğü rivayet edilmektedir. (Şümeysani. Ag.m. s.41.)

³⁹ Savaşla ilgili görüşlerini aktaran yazar şu bilgilere yer vermektedir: 'Her ne kadar bu savaş Sincar'da cereyan etmiş olsada etkileri sadece bu bölgede değil, uzun vadede bütün Cezire bölgesinde görülecektir. Özellikle her iki tarafın askeri bölgelerinin olduğu yerlerde bu etki daha çok hissedilmiş Şapur, savaşı kazanması ile birlikte, Roma kalıntısı ne kadar insan varsa hepsini kılıçtan geçirerek ortadan kaldırmıştır. (Şümeysani, a.g.e., s.41.)

⁴⁰ Adnan Çevik, Süha Konuk, "Roma-Sasani Mücadelesinden İslam Hakimiyetine Kadar İdil ve Yöresinin Tarihi Coğrafyası," *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.23.

⁴¹ Ammianus Marcellinus, XX. 7. 1-2. Aktaran; Çevik, Konuk, s.24.

Kuşatmanın ilk günü böyle geçmiş, Sasaniler halkın canını bağışlama karşılığında şehri teslim etmeleri istenmişse de bu istekleri muhasaranın ilk günü reddedilmiş. Amimianus devam eder.⁴²

“ Tüm gün ve tüm gece boyunca süren bir ateşkesin ardından, bir sonraki gün başlamadan önce (muhtemelen şafak vakti) Persler tüm güçleriyle surlara saldırdılar. Acımasız tehditler savurarak bağırarak Persler, dövüşmeye başladılar ki bu kişi cesaretle onlara direndi. Günbatımında her iki tarafta türlü kayıplar vermişti ki ertesi gün ağarmadan önce çalan trampetler bir önceki günden daha ağır kayıplara ve ölü yığınlarına sebep olmuştu. Takip eden gün, ağır kayıplardan sonra şehrin içinde anarşi hâkimdi. Hıristiyan cemaatin lideri kaleden dışarı çıkmayı istedi ve onlara bir rehin vererek dönüşünü garanti altına aldı. Kralın oturduğu yere kadar geldi. Konuşmasına izin verildiğinde ılımlı sözlerle Perslere kendi topraklarına dönmelerini, aksi takdirde her iki tarafında daha ağır kayıplar vereceğini söyledi. Ancak Kral şehri yok etmeye yeminliydi.⁴³ ”

Ertesi gün de süren şiddetli kuşatmanın ardından nihayetinde Sasaniler şehre girmiş. Ve göğüs göğse bir mücadeleden sonra şehrin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Bizanslılar için son derece stratejik bir öneme sahip olan şehir görünüyor ki Sasaniler içinde aynı ehemmiyete sahiptir.⁴⁴ Şapur burayı yok etmek yerine onarıp kullanmayı tercih etti.

Bazbede'nin düşüşünü ardından bir müddet sonra imparator Constantius şehri yeniden kuşatmış ancak on gün süren şiddetli muhasaranın ardından geri almaya muvaffak olamamıştır.⁴⁵ Böylece Zabdicene bölgesinin bilinen yegâne ordugâhı, kuzey-güney güzergâhını ve Dicle nehrini tutan bu önemli şehir, Sasaniler ve Bizans arasında imzalanan 363 yılı barış antlaşmasının akabinde Perslere bırakılmıştır.⁴⁶ Artık Bazbede de Sasani hâkimiyeti başlamış. 363 yılına kadar devam eden savaşlar neticesinde yapılan yeni antlaşma uyarınca; Habur Nehri iki taraf arasında sınır kabul edilmiş ve böylece bölge yeniden Romalıların eline geçmiş oluyordu. Ancak bu antlaşmanın da savaşları bitiremediği ve bölgenin sürekli el değiştirdiği bir İranlıların bir Romalıların eline geçtiği görülmektedir. Bütün bu olaylar yaşanırken belkide bölgenin tarihi seyrini değiştirecek bir gelişme

⁴² Çevik, Konuk, s.24.

⁴³ Marcellinus, s.7-10; Aktaran; Çevik, Konuk, s.24.

⁴⁴ Çevik, Konuk, s.24.

⁴⁵ Marcellinus, 11-32; Aktaran; Çevik, Konuk, s.24.

⁴⁶ Bu barış antlaşmasıyla Romalılar sadece Zabdecine bölgesini, Nisibis dahil olmak üzere kuzey Mezopotamya'nın doğu yarısını Singara'yı Dicle ötesi arazileri yani Arzanene, Moxoene, Rehimene ve Korduene'yi de kaybetmişlerdir. Bu hususta Bkz; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul, 1970, s.3.

yaşanmıştır. 422 yılında Ma'rib Barajı'nın patlaması üzerini Yemenli Araplar kabileler halinde göç ederek Ba-Arbaye (Beth-Arbaya) denilen bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Zikredilen bölge Süryani kaynaklarına göre Ba-zebdey (İdil), ile Nusaybin arasındaki bölgedir. Bölgeye yerleşen Araplar hem İranlıların hem de Bizanslıların ilgisini çekmiş. Bu ilgi beraberinde yeni mücadeleleri de getirmiştir. Nitekim Farslarca Kartmin manastırının 570 yılında yıkılıp yakılmasından 35 yıl sonra 605'te de Tur-Abidin Kalesi alınacaktır.⁴⁷ Ancak 607'de yeniden bir antlaşma imzalanarak Tur-Abidin bölgesi Bizanslılara verilecektir. Bölgenin İslâm orduları tarafından fethedildiğinde egemen olan gücü.

2.2.2. Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İdil

Mezopotamya coğrafyasının bir parçası olan Cezire adası Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rebia ve Diyar-ı Bekr şeklinde coğrafi kısımlara ayrılıp üç önemli ana bölgeden oluşmuştur. Diyar-ı Mudar'ın önemli şehirleri: Ruha (Şanlıurfa), Harran, Rakka, Samsat ve Ra'su'l-Ayn idi. Diyar-ı Rebia'nın önemli şehirleri: Cizre, Bazebe (İdil), Nüsaybini, Dara, Musul ve Sincar şehirleriydi.⁴⁸ Diyar-ı Bekr kısmında ise Amid (Diyarbakır), Mardin, Meyyafakirin (Silvan) Hısn-ı Keyfa şehirleri bulunuyordu.⁴⁹ Müslümanlar geniş bir bölgeyi içine alan Cezire topraklarını fethettiklerinde burasını bu dönemde merkezi bir şehir olan Kınnesrin'e bağladılar.⁵⁰

Bölgenin Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra buraya yoğun bir iskân faaliyetinin gerçekleştiğini görmekteyiz. Hz. Osman zamanında Muaviye, Suriye bölgesi genel valisi ve komutanlığına getirilince bazı Arap kabilelerini Cezire bölgesine yerleştirdi. Çeşitli kasaba ve köylere dağılan Arap kabileleri bölgenin önemli arazilerini ekip biçmeye başladılar. Fetihlerden sonra bölgeye çok sayıda Yemenli yerleşti.⁵¹

⁴⁷ Bozkurt, s.43.

⁴⁸ Mehmet Akbaş, "Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İdil," *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.45

⁴⁹ İsmail Yiğit, "Kuruluşundan Mervaniler Dönemine Kadar Cizre," *Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s.56.

⁵⁰ Ramazan Şeşen, "Cezire," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C.7, s. 509-511; Ramazan Şeşen, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul, 1960, s.98.

⁵¹ Akbaş, s.46.

Hiz. Ebubekir'in halife olmasıyla birlikte Müslümanlar, Arap Yarımadası dışına fetih hareketlerine giriştiler. Bu dönemde binlerce askerden oluşan ordular Bizans ve Sasani İmparatorlukların hâkimiyetinde bulunan bölgelere yöneldiler. Fetihler Irak ve Suriye yönüne olmak üzere iki koldan gerçekleşti. Hiz. Ömer döneminde Suriye bölgesi fethedildi. Altı yıl süren Suriye fetihlerinden sonra fetihleri idare eden komutan sahabeler bu sefer Cezire bölgesine sevk edildiler. Fetih orduları kısa zamanda ve son derece hızlı bir şekilde önemli başarılar elde ettiler. Bölgenin Müslümanların eline geçmesi buraya genel komutan olarak tayin edilen İyaz b. Ganem'in yaptığı savaşlarla oldu. İdil ve çevresinin fethinin İyaz b. Ganem ve Ebu Musa el-Eş'ari tarafından gerçekleştiğini görmekteyiz. İyaz, daha sonra İdil'e yakın bir mesafede yer alan Daraya giderek şehri ele geçirmiş ve halkı cizyeye bağlamıştır.⁵²

2.2.3. Emevîler Döneminde İdil

Hezex ve bölgesi İslâm futuhatından sonra zimmî statüsünde eski inançlarını koruyarak varlığını sürdürmüş ve buradaki halkın Müslümanlaştırılması yönünde ciddi bir çalışmaya gidilmemiştir.⁵³ Aynı durum Emevîler döneminde de sürmüştür.⁵⁴ Hatta Emevîler döneminin daha önceki dönemlerde zimmîlere uygulanan bazı kısıtlamaların askıya alındığı bir dönem olması hasebiyle İdil, İslam tarihindeki en rahat günlerini bu dönemde yaşamıştır.⁵⁵ Emevî devletinin genel siyaseti kendi iktidarını pekiştirmek olduğu için onların dine karşı işlenen suçlardan çok, devlete karşı işlenen suçlar önem verdikleri, dolayısıyla zimmîlere oldukça müsamahakâr davrandıkları söylenebilir.⁵⁶

Hezex ölçeğinde konuya baktığımızda da günümüzde varlığını sürdüren bir çok kilisenin o dönemde inşa edildiğini veya onarıldığını görüyoruz. Nitekim miladi 700'lerde yani Emevi döneminin ortalarında Mor Şem'un ez-Zeytuni (ö.734)'nin

⁵²Akbaş, s.48.

⁵³ Hüseyin Güneş, "Emeviler Döneminde İdil," *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 61.

⁵⁴ İshak, s. 16.

⁵⁵ Güneş, s. 62.

⁵⁶Ramazan Altınay, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2006, s. 53.

bölgede adeta bir nevi kilise inşa etme seferberliği başlatmış ve Nusaybin, Habsnas, Findik, Asfes ve Bazebe'da birer kilise (manastır) yaptırmıştır.⁵⁷

Emevîler dönemi, İslâm devletinin, siyasî birliğinin koruduğu ve en geniş topraklara sahip olduğu dönemdir. Bu dönemde ülke devlet merkezi olan Suriye ve civarı dışında, valileri halife tarafında tayin edilen beş büyük eyalete ayrılıyordu. Bu eyaletler, merkezi Medine şehri olan ve Arabistan'ın tamamını içine alan Hicaz eyaleti; Mısır eyaleti, merkezi Kayravan olan ve Endülüs'ün de bağlı olduğu İfrikiye eyaleti küfe olan ve Basra, Uman, Bahreyn, Kirman, Sicistan, Horasan ve Anadolu'nun Müslümanların elinde olan kısımlarını içine alan Cezire eyaletinden ibaret idi. Eyalet valileri, genel vali konumunda olup kendilerine bağlı şehirlerin valilerini bizzat atama yetkisine sahiptiler.⁵⁸

Cezire bölgesi Müslümanlarca en kolay fethedilen bölgedir.⁵⁹ Bu nedenle Emeviler döneminin en sakin bölgesinin Cezire bölgesi, buranın en sakin yöresinin de İdil ve çevresi olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁰ Emevilerin son halifesi Mervan b. Muhammed'in iktidara geçtikten sonra devlet merkezi olarak seçtiği Harran'ın bulunduğu cezire bölgesine doğru ilerlemeye başladı. Bunun üzerine Mervan, önüne çıkan bütün Emevi güçlerine yenen Abbasi hareketi karşısında bizzat durma kararı aldı. Ve Cezire ve Musul halkından topladığı kuvvetleriyle Harran üzerinden Musul'a geçti.

Bütün bunlar olup biterken Bazebe'nin bölgede yaşanan bu hadiselerden doğrudan etkilenmediği anlaşılmaktadır. Yöre halkının genel itibariyle Süryani olmaları devlete vergilerini surun çıkarmaksızın vermeleri ve siyasetten uzak kendi hallerinde bir hayat yaşıyor olmalarından kaynaklanıyor.⁶¹

2.2.4. Cumhuriyet Döneminde İdil

İdil bölgesi 1970'li yıllara kadar Gayr-ı Müslimlerin yaşadığı bir yerleşim merkezi iken bu tarihten sonra Müslüman nüfusun yoğun olarak çevre köylerden göç

⁵⁷ Lahdo İshaki *Deyaratu Süryaniyye min Bazebe*, Halep 2004, s.128-130.

⁵⁸ İsmail Yiğit, "Emeviler" *Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.11*, İstanbul 1995, s. 95.

⁵⁹Şeşen, "Cezire," s. 510.

⁶⁰ Güneş, s.66.

⁶¹ Güneş, s.68.

ederek yerleştiği bir merkez olmuştur. 1924 yılına kadar varlığını bir köy olarak sürdürmüştür. 1924 yılında Cizre'ye bağlı bir bucak statüsüne kavuşan İdil,⁶² 1937 yılında ilçe yapılmış ve Mardin'e bağlanmış. Söz konusu ilçe, daha sonra 1990 senesinde il yapılan Şırnak'a bağlanmış ve bu durum devam etmektedir.⁶³ Günümüzde Müslüman, Hıristiyan ve Yezidilerin birlikte yaşadığı İdil, 1970'li yıllara kadar esas itibariyle Gayr-ı Müslimlerin hâkimiyetindeki bir yerleşim yeri idi. İlçe 1973 yılına kadar Süryani belediye başkanları tarafından yönetilmiştir. Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde, Müslüman civar köylerden ilçeye yoğun bir göç dalgası başlamıştır. Söz konusu tarihten itibaren Müslümanların nüfusu ve nüfuzu İdil'de artmaya başlamış, bu gelişmelere bağlı olarak Müslümanlar ilçe nüfusunun ağırlıklı kesimini oluşturmaya başlamışlardır.⁶⁴

1980 ile 1990'lı yıllar arasında bölgede baş gösteren çatışmalar ve çatışmaların beraberinde getirdiği can-mal güvenliği problemi ve ekonomik sıkıntılar gibi sebeplerden dolayı, Gayr-ı Müslimler yoğun olarak ilçeden göç etmişlerdir. Söz konusu göçler ise Türkiye'nin muhtelif şehirleri, Suriye ve Lübnan'ın yanı sıra bazı Avrupa ülkelerine olmuştur. Tüm bu gelişmelerden sonra Gayri-Müslim nüfus hızla azalırken buna mukabil Müslüman nüfus artmaya devam etmiş ve Müslümanlar, 1977 yılından itibaren ilçeyi yöneten kesim haline gelmişlerdir. Bugün itibariyle ilçedeki üç farklı din mensuplarının nüfus olarak genel durumları şu şekildedir. İlçedeki sayıları birkaç kişiyle sınırlı olan Yezidiler, ilçenin mağara isimli köyünde yaşamaktadırlar. Daha önce İdil'in esas nüfusunu teşkil eden Hıristiyanlar da şu, anda ilçe merkezinde yaşıyorlar. Bunlar 8-9 aile civarındadırlar. Müslümanlar ise ilçe nüfusunun 0/0 99'unu oluşturmaktadır.⁶⁵

İdil'in ilçe olduğu 1937 yılından günümüze kadar geçen süre zarfında, ilçenin genel nüfusunda da önemli değişimler yaşanmıştır. Örneğin İdil'in 1940 yılındaki (ilçenin köylerle birlikte) toplam nüfusu 13.573 iken, 2010 itibariyle bu rakam 69 bini bulmuştur. İlçenin sayısal olarak nüfusundaki en büyük değişme, şüphesiz 1985-

⁶²Kazım Zan, Sezai Sekin ve Bahattin Durgun, *Şehr-i Nuh Şırnak*, Şırnak Valiliği Yayınları, 2006, Ankara, s. 57.

⁶³ Mehmet Topal, *Şırnak Kültür Envanteri*, Şırnak Valiliği Yayınları, 2009 Ankara, s.31.

⁶⁴ Mustafa Özkan, "Cumhuriyet Döneminde İdil," *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.72

⁶⁵*İdil Kaymakamlığı 60 Dakikalık Brifing Dosyası*, 2008, s. 2.

1986 yılları arasında yaşanmıştır. İlçe merkez nüfusu 1985 sayımında 8.465 iken, bu rakam 1990'da 13.000, 1997'de ise 21.840 olmuştur.

İdil ilçe merkezinin yukarıda zikredilen dönemdeki nüfus değişimi, özellikle bölgede baş gösteren çatışmalarla bağlanabilir. Zira çatışmalar başlayınca insanların can ve mal güvenlikleri tehlikeye girmiş, insanlar, geçim kaynağı olarak değerlendirdikleri tarımsal faaliyetler ve hayvancılığı bırakmak durumunda kalmışlardır. Böylece köylerdeki nüfusun büyük bir kısmı ilçe merkezine göç etmiş ve ilçe merkez nüfusu artmaya başlamış.⁶⁶

⁶⁶Özkan, s.72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDİL'İN İDARİ SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL TARİHİ

3.1. İDARİ YAPI

İdil ilçesi başlangıçta Mardin iline bağlı bir ilçe iken 18 Mayıs 1990 tarih ve 20522 sayılı resmi gazetede yayınlanan 16 Mayıs 1990 tarih ve 3647 sayılı kanunla Şırnak'a bağlanan 6 ilçeden birisi olarak mülki idare taksimatında yer almaktadır.⁶⁷

İdil ilçesi 1924 yılına kadar bir köy iken 1924 yılında Cizre ilçesine bağlı bir bucak, 1937 yılında ilçe olmuştur.⁶⁸ 1937 yılında ilçe olduktan sonra Midyat ilçesine bağlı Haberli (Basibrin) bucağı ile Nusaybin İlçesine bağlı Oyalı (Alyan) bucağı ve bunlara bağlı köyler ilçemize bağlanmıştır.

Midyat İlçesine bağlı bir bucak iken, 1989 yılında ilçe haline getirilen Dargeçit İlçesine, İlçemize bağlı Beğendi, Belen, Bostanlı, Çukurdere ve Yanılmaz köyleri bağlanmıştır. İdil belediyesi dışında ilçede Karalar ve Sırtköy beldeleri bulunmaktadır. İlçede 64 köy ve 21 mezra bulunmaktadır. Ozan köyü yılar önce boşaltılmış bölgede cereyan eden çatışmalara paralel olarak güvenlik nedeni ile Peçenek, Basak, Çukurlu, Kayı, Yayla, Işık ve Yalaz köyleri ile Kuvak, Çalı, Ağaçlı, Karaçeşme, Ayınder ve Köşklü mezraları boşaltılmış. Buralarda oturan vatandaşlarımız ilçe merkezi, komşu il ve ilçelere yerleşmişlerdir. İl Güvenlik Komisyonunun aldığı karar ile boşaltılmış köylere dönüş izni verilmiş olup köye geri dönüşler başlamıştır. Ayrıca köylülerin arasındaki arazi ihtilafları ve köy içindeki çekişmeler nedeni ile bazı aileler arazilerinin buldukları yerlere üç dört ev yaparak yerleşmekte ve yeni yerleşim yerleri olmaktadır. İdil'deki mevcut durum çok dağınık

⁶⁷İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.32.

⁶⁸İdil Kaymakamlığı 60 Dakikalık Brifing Dosyası, 2008, s.32.

bir yerleşim yapısı göstermekte ve hizmetlerin götürülmesinde güçlükler yaşanmaktadır.⁶⁹

İdil ilçe merkezi 5 mahalleden ibaret olup eski idil olarak bilinen Aşağı mahallede Süryani vatandaşlarımızda yaşamaktadır. Hıristiyanlardan genç nüfus genellikle yurt dışına göç etmiştir. İlçede yalnızca birkaç Hıristiyan aile mevcuttur. 1970'lerden itibaren de ilçeye Müslüman nüfusta yerleşmiş. Halen ilçemize bağlı Haberli ve Öğündük köyleri ile ilçe merkezi aşağı mahallede Süryani vatandaşlarımız ikamet etmektedir. Yezidi vatandaşlarımız ise Mağara (Kiwex) köyünde yaşamakta iken 1990'lı yıllarda yaşanan çatışmalı süreçle birlikte yurt dışına göç etmişlerdir.⁷⁰

Kamu hizmetleri genel olarak 1993 yılında tanımlanan hükümet konağında verilmektedir. Hükümet konağının giriş katında Adliye binası varken, yeni devlet hastanesinin açılması ile eski devlet hastanesinin yerine taşındı. Adliyenin taşınması ile giriş katına Nüfus müdürlüğü taşındı. Birinci katında Mal müdürlüğü ikinci katında Kaymakamlık ve İçişleri Bakanlığı Teşkilatı Büroları, üçüncü katında ise Milli Eğitim Müdürlüğü, Tapu ve Sicil Müdürlüğü ile Müftülük yer alırken Müftülüğün yeni binası yapılması ile Müftülük yeni binasına taşınmıştır. İlçe Tarım Müdürlüğü, Halk Eğitim Merkezi, İlçe Jandarma Komutanlığı ve İlçe Emniyet Müdürlüğü müstakil binalarda hizmet vermektedir. Emniyet Müdürlüğü bünyesinde Trafik Tescil ve Denetleme Büro Amirliği de bulunmaktadır. İlçede Ziraat Bankası tek banka olarak hizmet vermektedir.⁷¹ Bu idarî taksimatı izahını yaparken bu idarî taksimata paralel olarak İdil deki bütün Kamu kurumunda personel sıkıntısı bulunmaktadır.⁷²

1979 yılından itibaren devlet tarafından Göçer ailelerinin iskânını sağlamak için ilçe merkezinde Atakent ve Turgut Özal mahallelerinde Köy Hizmetleri İl Müdürlüğünce Köçer aşiretler için konut yapımı planlanmış ve Ekim 1986 da 196 adet konut yapılmıştır. Daha sonraki dönemlerde bu konutlar yetersiz kalınca 1998 de 344 konut daha tamamlanarak hak sahiplerine dağıtılmıştır

⁶⁹Geniş bilgi için bakınız; *İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004-2008*, İdil, 2008, s.6.

⁷⁰*İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004-2008*, İdil, 2012, s.10

⁷¹*İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.32.*

⁷²*İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004-2008*, İdil, 2008, s.8

1989 yılına kadar İlçe merkezi Aşağı mahalle ve Yeni mahalle olmak üzere iki mahalleden oluşuyordu. Köçer ailelerin ilçe merkezine yerleşmeleri sonucunda nüfusta ciddi bir artış meydana gelmiş ve mevcut mahalleler yetersiz hale gelmiştir. Bu bağlamda yeni oluşan semtlerin idare durumu Belediye Başkanlığı Encümenliğince yeniden düzenlenmiş. Yukarı Mahalle, Aşağı Mahalle, Yeni Mahalle, Atakent Mahallesi ve Turgut Özal Mahallesi olarak 5 mahalleye dönüştürülmüştür. İlçemizin özellikle dağlık kesimindeki köylerin mezraları dağınık ve köylere uzaktır.

İlçe nüfusunun başlangıçta hızla artması sonucu imar planı uygulamaları dikkate alınmadan sağlıksız ve düzensiz bir yerleşme oluşmaya başlanmıştır. Buna köylerden ilçe merkezine çeşitli sebeplerle yaşanan yoğun göçte eklenince gecekondü şeklinde binaların yapımı her geçen gün daha da artmıştır. İlçe merkezinde kanalizasyon şebekesi yapımı önemli ölçüde tamamlanmış olup yaz aylarında çalışmaların bitirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca yeni imar planının hazırlanması için ihale yapılmış olup yakında çalışmalara başlanacaktır. İlçemizdeki binalar genellikle taş ve pirekten yapılmıştır. Bu türdeki binalar alt yapı hizmetlerinden yoksun bulduklarından genellikle sağlıklı ve kullanışlı konutlar değiller⁷³

İdil Belediyesi alanı 1.263 hektardır ve bunun %75,5'i imarlığı konut alanıdır. İdil'de imarsız konut alanı büyüklüğü 80 hektardır ki, bu ciddi nüfus baskısı olmamasına rağmen kente plansız yapılanmaya işaret etmektedir. Üstelik İdil'de imarlığı boş alan miktarı da 40 hektar kadardır. Bu sorunu gidermek için İdil'de yeni gelişme alanı ve meskûn yoğun konut alanı belirlenmiştir. Bu alanların toplamı 156 hektardır. Sanayi alanı ise yok denecek kadar azdır. Yeşil alan ise 32 hektardır ilçe merkezindeki 5 mahalledeki toplam konut sayısı 2944 tür. Mahallelerde imara uygun konutların oranı %20 ile 10 arasında değişmektedir. İdil belediyesi tarafından imara açılması ihtiyacı olan alan miktarı 350 hektar olarak bildirilmiştir.⁷⁴

Yerleşimlerin coğrafi dağılımını incelendiğinde doğu batı doğrultusunda uzanan Mardin Şırnak devlet yolları (D380 ve D400) ve Dicle Nehrinin belirleyici olduğu görülmektedir. Devlet yollarına kuzey güney doğrultusunda bağlanan yollar ile

⁷³İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004-2008, İdil, 2008, s.8

⁷⁴İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.19

köylere ulaşılabilmektedir. İdil ilçesi köyleri coğrafi bilgileri ve mezrası olan köyler aşağda tablo 1.1' de verilmiştir.

Tablo 1.1 İdil İlçesi Köyleri Coğrafi Bilgileri ve Mezraları

Köy Adı	İl Merkezine Uzaklık	İlçe Merkezine Uzaklık	Mezrası	Rakım
AÇMA	95 KM	27 KM		715 M
AKDAĞ	65 KM	25 KM		650 M
AKKOYUNLU	96 KM	24 KM		850 M
AKSOY	124 KM	32 KM		750 M
ALAKAMIŞ	105 KM	30 KM	BABET	630 M
BASAKKÖY	97 KM	17 KM		900 M
BEREKETLİ	82 KM	8 KM		780 M
BOZBURUN	90 KM	17 KM		900 M
BOZKIR	109 KM	35 KM		850 M
ÇIĞIR	110 KM	30 KM	GÜLTEPE YENİKÖY	600 M
ÇINARLI	115 KM	40 KM		850 M
ÇUKURLU	97 KM	20 KM	ÇALGITAHTI	800 M
DİRSEKLİ	77 KM	3 KM		780 M
DUMANLI	100 KM	24 KM		820 M
DURUKÖY	85 KM	25 KM	ÇAYIRLI	690 M
GEDİK	106 KM	30 KM		630 M
GÜZELOVA	115 KM	40 KM	ALATAŞ	800 M
HABERLİ	110 KM	30 KM		980 M
HENDEKKÖY	67 KM	17 KM	KAHNİREŞ	450 M
IŞIK	105 KM	20 KM		750 M
KAŞIKÇI	125 KM	50 KM		900 M
KAYALI	100 KM	22 KM		780 M
KAYI	93 KM	12 KM		800 M
KENTLİ	135 KM	40 KM	YOKUŞ	700 M
MAĞARAKÖY Ü	115 KM	40 KM		1000 M
OCAKLI	95 KM	27 KM		670 M

OKÇU	75 KM	29 KM		610 M
ORTACA	115 KM	27 KM		720 M
ORTAKÖY	105 KM	26 KM		660 M
OYALI	130 KM	25 KM		660 M
OYMAK	95 KM	14 KM		850 M
OZAN	95 KM	15 KM		670 M
ÖGÜNDÜK	95 KM	17 KM		790 M
ÖZBEK	130 KM	34 KM		620 M
ÖZEN	105 KM	10 KM		680 M
PEÇENEK	93 KM	15 KM		750 M
PINARBAŞI	85 KM	18 KM		670 M
SARIKÖY	110 KM	23 KM		900 M
SULAK	70 KM	15 KM		650 M
TEKEKÖY	70 KM	17 KM		700 M
TEPECİK	105 KM	35 KM		590 M
TEPEKÖY	105 KM	35 KM		830 M
ULAK	93 KM	17 KM		900 M
ÜÇOK	93 KM	8 KM		830 M
YAYALAR	110 KM	35 KM		800 M
YAYLAKÖYÜ	75 KM	28 KM		750 M
YAZMAN	95 KM	20 KM		780 M
YOLAÇAN	105 KM	40 KM		655 M
YÖRÜK	75 KM	22 KM		650 M
YUVALI	70 KM	17 KM		450 M
YÜKSEKKÖY	97 KM	12 KM		830 M

Kaynak: *İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Entegre ve Kırsal Kalkınma Programı İdil Alt Bölge Kırsal Kalkınma Planı, Mevcut Durum Analizi ve Strateji Raporu, s.17-18*

3.2.SOSYAL YAPI

İdil'in sosyal yapısına baktığımızda genel olarak kozmopolit vetürevleri ile birlikte çeşitlilik arz eden bir yapı teşkil etmektedir. İdil tarihinin büyük bir bölümünde göç güzergâhlarının bir kavşak noktası olarak pek çok kültürün izini taşıyan bir merkez olma özeliği taşımaktadır. İdil ilçesinin önemli yerleşimcileri

arasında Müslüman Kürtler, Süryaniler, Yezidiler yaşamaktadır. İdil Süryanileri, uzun süre ilçede sorun yaşamaksızın huzur içinde yaşamışlardır. Aynı zamanda İdil ve Midyat arasındaki bölgede Yezidi Kürtlerde yaşamışlardır. Bagog Dağında Yezidilerin yaşadığı bilinmekle birlikte, bölgenin yakın tarihinde sadece Kiweh (Mağara) köyünde yaşadıkları hatırlanmaktadır. Süryanî nüfusu Osmanlının son dönemlerinden başlayıp 1990'lara kadar uzanan bir zaman aralığında Peyderpey göç etmek durumunda kalmışlardır. İlçe merkezinde Süryanî nüfusun azalmasına paralel olarak bölgede hâkim nüfus konumunda bulunan Müslümanlar ilçe merkezinde çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır.⁷⁵ Bir zamanlar Yezidilerin yaşadığı Mağara (Kiweh) köyü ise 90'lı yıllardan sonra boşalmıştır.

Köyler ve ilçe merkezi genel olarak coğrafi terminoloji olarak ifade edebileceğimiz Tur Abdin bölgesinde yer almaktadır. Özellikle ilçe merkezi ve Midyat arasında bulunan köylerin önemli bir kısmı, eskiden Süryani nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Fakat 1915 olayları, bölgede sadece Ermenileri etkilemekle kalmamış Süryani nüfusunu dezavantajlı bir duruma getirmesine neden olmuştur.⁷⁶

3.2.1. Nüfus

Türkiye istatistik kurumu tarafından 2011 yılı adrese bağlı nüfus tespiti çalışmasına göre idil ilçesinin toplam nüfusu 70.187 kişidir. İdil ilçesi nüfus büyüklüğü açısından Şırnak ilinin Cizre ve merkez ilçesinden sonra, en büyük ilçesidir. Toplam il nüfusu içindeki payı yaklaşık olarak %22.76 dır.

Türkiye'de nüfusu 20.000'nin üzerinde olan yerleşim yerleri kent olarak tanımlanmaktadır. Bu ölçüt açısından 2011 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre 24.087 nüfus ile sadece ilçe merkezi İdil ilçe merkezi kent niteliğine sahiptir. Belde ve köyler ise kırsal yerleşimler niteliğindedir. İlçenin toplam nüfusunun kır ve kente göre dağılımına bakıldığında toplam ilçe nüfusunun % 34.32 si ilçe merkezinde, yani kente yaşamakta, nüfusun geri kalanı %65.68 i kırsal alanda, belde ve köylerde yaşamaktadır.

⁷⁵Mehmet Kurt, "İdil'de Göç ve Kimliklerin Dönüşümü," *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.152

⁷⁶Neşe Özgen, *a.g.m.*, s.5

İdil ilçesi nüfusu 2008-2011 yılları arasında yıllık %1,1 oranında artmıştır. Bu oran Türkiye genelinde % 1,5, Şırnak ilinde ise % 2,2 oranında gerçekleşmiştir. İdil ilçe merkezi nüfusu ise Şırnak ilçe merkezleri ile aynı oranda, yıllık % 2,4 oranında artış göstermiştir. Kırsal nüfus ise Şırnak ili genelinde %1,9 oranında artarken İdil ilçesinde % 0,5 oranında artmıştır. İdil ilçesinin yıllık nüfus artış oranı 2011 için yaklaşık binde 16'dır. İdil ilçesindeki nüfus artışı büyük ölçüde kentsel alandaki (ilçe merkezi) nüfus artışından kaynaklanmaktadır. Çünkü kırsal alandaki nüfus binde 1,4 oranında düşüş göstermiştir ki bu dil kırsal alandan dışa doğru bir göç yaşandığını göstermiştir. İdil köy ve beldeleri 2008-2011 verileri incelendiğinde 20 yerleşimin azaldığı görülmektedir. Nüfusu ilçe merkezi nüfus artış hızından daha çok artan köylerde görülmektedir. Bunlar; Akdağ, Bereketli, Kayalı, Okçu, Oymak, Ortaköy, Tekeköy, Özen, Tepeköy, Üçok, Yağmurca, Yalaz, Yarbaşı, Akkoyunlu, Işık, Aksoy, Köyceğiz yerleşimleridir. ⁷⁷ İdil ilçesi yerleşim birimleri nüfus verileri (2008-2011) tablo 1. 2' verilmiştir.

Tablo 1. 2 İdil İlçesi Yerleşim Birimleri Nüfus Verileri (2008-2011)

Yerleşim Birimleri	2008	2009	2010	2011	2011-2008 Nüfusu	2011-2008 Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
İdil İlçe merkezi	22.496	21.919	22.801	24.087	1.591	2,4
Akdağ	549	609	615	622	73	4,4
Bereketli	102	108	116	114	12	3,9
Bozburun	293	297	278	276	-17	-1,9
Dirsekli	534	544	546	546	12	0,7
Duruköy	1.119	1.138	1.152	1.126	7	0,2
Hendekköy	89	86	88	84	-5	-1,9
Kayalı	382	396	414	429	47	4,1

⁷⁷İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.19

Kuyulu	353	368	368	366	13	1,2
Okçu	626	679	724	704	78	4,2
Ortaköy	864	905	922	937	73	2,8
Oymak	934	1.017	1.092	1.139	205	7,3
Özen	1.357	1.473	1.514	1.540	183	4,5
Peçenek	70	75	73	74	4	1,9
Pınarbaşı	2.365	2.472	2.482	2.522	157	2,2
(B) Sırtköy	1.986	2.474	2.187	2.052	-934	-10,4
Sulak	1.620	1.653	1.656	1.590	-30	-0,6
Tekeköy	1.680	1.754	1.779	1.833	153	3,0
Tepeköy	1.401	1.449	1.493	1.532	131	3,1
Toklu	261	258	267	267	6	0,8
Ulak	1.136	1.108	1.114	1.067	-69	-2,0
Üçok	377	407	439	435	58	5,1
Yağmurca	409	435	461	455	46	3,7
Yalaz	62	88	97	104	42	22,6
Yarbaşı	735	875	951	1.019	284	12,9
Yavşan	1.070	1.083	1.116	1.093	23	0,7
Yörük	285	281	298	243	-42	-4,9
Yuvalı	303	294	289	277	-26	-2,9
Yüksekköy	812	876	891	892	80	3,3
Merkez	22.774	23.202	23.403	23.338	564	0,8
Bucağı Top.						
Haberli bucağı						
Akkoyunlu	422	439	440	466	44	3,5
Başakköy	133	142	128	122	-11	-2,8
Bozkır	450	456	430	420	-30	-2,2
Öğündük	327	315	342	343	16	1,6
Sarıköy	46	43	43	45	-1	-0,7
Topraklı	522	53	525	523	1	0,1
Uçarlı	345	337	354	359	14	1,4
Yayalar	304	295	295	295	-9	-1,0

Haberli Bucağı Top.	9.035	9.018	8.985	8.943	-92	-0,3
Oyalı bucağı						
Yazman	798	834	857	840	42	1,8
Yolaçan	297	296	292	286	-11	-1,2
Oyalı Bucağı Top.	13.549	13.860	13.901	13.819	270	0,7
Belde ve köyler top.	45.358	46.080	46.289	46.100	742	0,5
İlçe toplamı	67.854	67.999	69.090	70.187	2.233	1,1

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008-2011.

Nüfusun cinsiyete göre dağılımı açısından, İdil ilçesi ülke genelindeki dağılıma benzer bir yapı göstermektedir. Toplam nüfusun yaklaşık 50,1'ni kadınlar,% 49,9'unu ise erkekler oluşturmaktadır ancak şu da vurgulanmalıdır ki köyde devamlı yaşayanlar açısından kadınların oranını biraz daha yüksek olduğu tahmin edilebilir. Çünkü erkekler, özellikle de genç erkekler yılın önemli bir bölümünü büyük kentlerde çalışarak geçirmektedirler.⁷⁸

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, 14 ve 14 yaş altı çocuklar toplam nüfusun yaklaşık % 46'sını oluşturmaktadır.15-29 yaş aralığındaki gençler ise nüfusun yaklaşık %28'ni oluşturmaktadır. Bu tablo İdil'in genç dinamik bir yapısına sahip olduğunu göstermektedir. 64 yaş üstü yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ülke ortalamalarının altına bir değere sahip olup, yaklaşık %3 düzeyindedir. Yaşlı nüfus içinde kadınların oranı erkeklere göre daha yüksektir. Ekonomik olarak aktif nüfus olarak tanımlanan 15-64 yaş arası nüfus ise toplam nüfusun %50.74'nü oluşturmaktadır. Nüfusun yaş guruplarına göre dağılımını tablo 1. 3 te gösterelim.

⁷⁸İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.21

Tablo 1. 3 Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%
0-4	10533	15,00705	5474	15,80026	5059	14,23386
5-9	11353	16,17536	5787	16,70371	5566	15,66035
10-14	10399	14,81613	5353	15,451	5046	14,19729
15-19	9336	13,30161	4776	13,78554	4560	12,82989
20-24	5712	8,138259	2552	7,366142	3160	8,89089
25-29	5074	7,229259	2448	7,065955	2626	7,388442
30-34	4460	6,354453	2060	5,946024	2400	6,752574
35-39	3314	4,721672	1467	4,234277	1847	5,196669
40-44	2117	3,016228	1023	2,952807	1094	3,078049
45-49	1931	2,751222	971	2,802713	960	2,70103
50-54	1202	1,712568	580	1,674123	622	1,750042
55-59	1477	2,104378	735	2,121518	742	2,087671
60-64	995	1,417641	446	1,287343	549	1,544651
65-+	2284	3,254164	973	2,808486	1311	3,688594
TOPLAM	70187	100	34645	100	35542	100

Kaynak:TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008-2011.

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımından görülen değişim 20-39 yaş gurubu içinde kadınların çoğunluğu oluşturmasıdır. Bu yaş gurubu aslında ekonomide en aktif olan guruptur. Kadınların çoğunluğu oluşturmasının sebebi erkeklerin iş göçü yaşamasıdır.

3.2.2. Sosyal Yapı İçinde Aşiretler

Bölgede bilinen ve gerekse Özgenin verdiği bilgiler doğrultusunda İdil de yaşayan veya bir kolu idilde bulunan 18 aşiret tespit edilmiştir. Bu aşiretler: Alo (Aluwa), Hesinan, Harunan, Ömerkan, Alikan, Dömanan, Salihan, Dörikan, (dörika) Hamikan, Kıçan, Düderan, Hemikan, Soran, Tayan, (teyan) Batüwan, Meman, Batuhan ve Arabian dır.⁷⁹ Özgen, Hesenekan, Harunmama , Dermemika ve Keran gibi bu aşiretleri İdil aşiretleri içerisinde gösterse de İdil’de pek bilinmemektedir. Dermemika aşiretinin Midyat tarafında yer aldığını ve Hevarke bendine ait olduğunu

⁷⁹Neşe Özgen, *a.g.m.*, s.20

söyleyen kaynak kişilerde olmuştur.⁸⁰ Özgen aşiretlerin tasnifi konusunda üç temel ayrım noktasından bahsetmektedir. Birincisi Heverki ve Dekşuri ayrımıdır. Literatür taramalarımız Alikan, Arabiyan, Ömerkan, Salihan, Domanan gibi aşiretlerin bu bendlere ait olduğuna yönelik deliller ortaya koymaktadır. Ayrıca Heverkan bendinin nüfuz alanının İdili de içine alan ve bir yandan Cehennem Deresi'ne diğer yandan Suriye sınırına uzanan bir alana hâkim olmuş olduğunu gösteren kaynaklarda bulunmaktadır.⁸¹ Özge'nin yaptığı bir diğer ayrım da Koçer aşiretler arasında yer alan Şilit ve Çiksor ayrımıdır.

Çiksor Bendi (kolu) : Soran, Düderan (ikisi de İdil bölgesinde), Mirran artık Suriye'de Garisan (Siirt), Alikan (Siirt, Tatvan, Batman) aşiretlerinden,

Şilit Bendi; büyüklüğüne göre Batuhan, Teyan, Kıça, Musareşan, Xerikyan aşiretlerinden oluşmaktadır.

Düderan aşireti Çiksor Bendinin en büyük aşiretlerinden olup pek çok Baviki (Büyük Aile) ⁸² bulundurmaktadır. Aynı zamanda aşiretlerinin Baviklerinden kabul edilen Dawidiya aşireti de Mala Mele, Şemo, Ali ağa, Gewra gibi pek çok baviki bulduran yapı arz etmektedir. Her ne kadar Dawidiyan Düderiler arasında bir Bavik (Büyük Aile) olarak kabul edilse bile, barındırdığı Bavikler açısından aşiret olma özellikleri de sergilemektedir.

Özgen'nin bahsettiği üçüncü ayrım Koçer ve Demani ayrımıdır.⁸³ Demani Koçerlerin yerleşik Kürtler için kullandığı tabirdir. Yerleşik Kürtler ise kendilerine kurmanç demeyi tercih etikleri görülmektedir. Özgen'nin bahsettiği Koçer Demani muhalefeti ise folklorik bir mizah unsurunun ötesine geçmeyen bir seviyeye inmiş olmakla birlikte, bu ayrım önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Her ikisi de kurmanç adı altında birleşmektedir.

1937 de ilçe statüsüne getirilen İdil'in 1938 yılında, 750 haneden oluştuğu, memur aileler dışında hiçbir Müslüman ailenin bulunmadığı bilinmektedir. 1960'lı

⁸⁰Mehmet Kurt, "İdil'de Göç ve Kimliklerin Dönüşümü," *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.137

⁸¹Neşe Özgen, *a.g.m.* s.20; Mehmet Kurt, *a.g.m.* s.138

⁸²Bavik: Aşiret içindeki güçlü aile anlamına gelmektedir, özellikle Kürtçede kullanılmaktadır.

⁸³Neşe Özgen, "Devlet, Sınır, Aşiret: Aşiretlerin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası", *Toplum ve Bilim* s.108, 2007, s. 246-247

yıllarda idilde ki sosyal yapı değişmeye başlanmış,70’li yıllarda Süryani hane sayısı 400 e kadar inmiş. Müslüman nüfus 1960’lı yıllardan itibaren ilçe merkezine yerleşmeye başlanmıştır.⁸⁴ İdil merkezde bugün 6 -7 aile, Öğündük (Mıdeh) köyünde 55 aile, Haberli (Basıbrin) köyünde 20-25 arasında aile Sarıköy (Sare)köyünde ise 20 civarında olmakla birlikte kışın bir iki aile kaldığı bilinmektedir.⁸⁵

İdil ilçesi ve köyleri genellikle % 99 Kürtçe isimlerle anılmaktadır Cumhuriyetle beraber verilen Türkçe isimler genellikle sadece resmi işlerde kullanıldığından dolayı bölgeye dışarıdan gelen memurlar, özellikle öğretmenler atandığı köyleri Kürtçe isimlerini bilmeden bulmakta zorladıklarına çok şahit olduk İdil ilçesi ve köylerinin Kürtçe isimlerini ve hangi aşirete mensup olduklarını belirtmekte yarar görüyoruz. Bu bilgiler tablo 1. 4’de verilmiştir.

Tablo 1. 4 İdil Köyleri’nin Türkçe ve Kürtçe İsimleri ve Aşiretleri

NO	Türkçe Adı	Kürtçe Adı	Aşireti
1	YÜKSEKKÖY	BARIM	ALUWA
2	YARBAŞI	HESPİST	ÖMERKAN
3	BEREKETLİ	FİL	ÖMERKAN
4	DİRSEKLİ	XRABE ŞEREF	MEMAN
5	KAYI	HEDİL	ÖMERKAN
6	PEÇENEK	MIRIK	DORIKAN
7	KAYALI	KEFŞİN	DORIKAN
8	KUYULU	SELEKUN	HESİNAN
9	TEPEKÖY	XRABERİPİN	HESİNAN
10	OCAKLI	BANIH	HESİNAN
11	YOLAÇAN	NERİNCİ	HESİNAN
12	KÖYÇEĞİZ	DUPİÇ	HESİNAN
13	UĞRAK	XRABEMİŞKA	HESİNAN/HEMİKA
14	YAZMAN	HACİKASAN	HAMİKA

⁸⁴Neşe Özgen, *İdil’de Sosyo-Ekonomik Durum, Sosyal Yapılar, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*, İzmir, 1997, s.5

⁸⁵Daha geniş malumat için bkz. Abdurrahim Özmen, “ *Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno Kültürel sınırlar*” Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Halk Bilim (Etnoloji) ABD, Ankara 2006.

15	ALAKAMIŞ	ALAKAMŞ	HEMİKA
16	AÇMA	XRABESOSİNA	HEMİKA
17	ORTACA	XRABEDERİKA	HEMİKA
18	VARIMLI	KARAXRAB	DERA/HEMİKA
19	OYALI	DELAVEKASRE	HEMİKA
20	TEPECİK	SEREGİR	DERA?HESİNAN
21	TOKLU	AĞRİT	DERA
22	ÖĞÜNDÜK	MIDIH	HRST/DOMANAN
23	UÇARLI	TEMERZ	DOMANAN
24	BOZBURUN	ZINAREX	DERA/SEYİT
25	AKKOVAN	BEZİKİR	DOMANAN
26	KARALAR	ARABAN	DOMANAN
27	HABERLİ	BASİBRİN	HRST7SALİHAN
28	SARIKÖY	SARE	HRST/SALİHAN
29	MAĞARA	KİVAH	YZD/SALİHAN
30	YAYALAR	SORAN	SALİHAN
31	BOZKIR	DASKAN	SALİHAN
32	ÇINARLI	KAKVAN	SALİHAN
33	KAŞIKÇI	HESKAL	SALİHAN/DERMEMİKAN
34	KENTLİ	BAZGÜR	DORİKAN
35	ALATAŞ	BOSİRE	DORİKA
36	GÜZELOVA	HANABASO	DORİKAN
37	IŞIK	XALTAN	DORİKAN
38	TOPRAKLI	HVARK	DORİKAN/DOMANAN
39	DUMANLI	KEFSÜR	DOMANAN
40	BASAK	BASAK	DOMANAN
41	YAYLAKÖY	XRABEKOZA	HAMIKA
42	ULAK	FİLFEL	SALİHAN
43	ÖZBEK	TILSAKAN	SALİHAN/DERA
44	KURTULUŞ	BATEL	SALİHAN/BOTİKAN
45	AKSOY	MEMOLAN	BOTİKAN/SEYİT
46	BABET	BABET	BOTİKAN
47	KIRCA	AVDIKA	BOTİKAN
48	ÇIĞIR	SERKAHNI	BOTİKAN

49	ÜÇÖK	BABEK	HESİNAN
50	OYMAK	RİZOK	HESİNAN
51	PINARBAŞI	AYSER	HESİNAN
52	DURU	DANER	HESİNAN
53	ORTAKÖY	ŞEHESAN	SEYİT/HESİNAN
54	YUKARI YAVŞAN	ZERGUZEBANİ	ALİKAN/ÖMERKAN
67	ALYAN	ALYAN	HEMİKA
68	TELZİP	TELZİP	HEMİKA
69	SULAK	BAFE	HARUNAN

3.2.3. Sosyal Yapı İçinde Kürtler

Mezopotamya'nın tarihsel kültürel geleneğine baktığımızda Müslümanların İdil ilçe merkezinde serüveni yarım asırlık bir tarihsel geçmişe dayanmakla beraber, bölgenin hâkim unsuru Müslüman Kürtler olmuştur. İdilde Kürtler Özgen'inde belirttiği gibi Dübendi/ikili yapılarını her dönem çeşitli yapılar üzerinde yaşamıştır. Bu göstergeler her dönemde çatışmanın bir yapısını teşkil etmiş ve sosyal yapının ana bileşenleri olmuştur. Özgen'nin bu Dübendi⁸⁶ yapının Bir dönem Hewerki-Dekşuri ayrımı üzerinde ilerlediğini, yine Koçer ve Demani olmanın belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Hewerki-Dekşuri ayrımı bölgede çok uzun zamandan beri ayrımını kaybetmiştir. Koçer-Demani ayrımı ise folklorik bir mizah unsuru olarak bazı hikâyelerde devam edecek sembolik bir düzeye çekilmiş durumdadır.⁸⁷

3.2.4. Süryanîler

İdil'in İpek Yolu güzergâhında bulunması ile Koçer aşiretlerin kışlak bölgesi olması, Haco isyanı ve Suriye'ye yerleşmeleri, 1915 olaylarında Ermenilerin geçtiği bir güzergâh olup diğer etnik ve dinî azınlıklar olsa bile 1915 olayları ve 1975 Kıbrıs harekâtının ilçedeki Süryanileri de etkilemesi ve nihayet Koçer ve diğer Kürt aşiretlerinin ilçe merkezine yerleşmesi ile ilçenin demografik yapısı Süryanîler aleyhinde değişmeye maruz kalmıştır.⁸⁸ İdil ilçe olduğu 1937 yılına kadar tamamının Süryani olduğu, 1960'lı yıllara kadar ise çok az sayıda Müslüman nüfus ve küçük

⁸⁶ "Dübendi" Kürt Toplumuna İçindeki İkililik

⁸⁷ Neşe Özgen, *a.g.m.* s.255.

⁸⁸ Mehmet Kurt., *a.g.m.*, s.140.

esnafın yaşadığı ve toplumsal sınırın zorunlu ilişkiler dışında keskin çizgilerle çizildiği bir yapıyı teşkil etmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren ilçe merkezine yerleşen Müslümanlar, 20 sene içerisinde Süryanî nüfusunu geçmiştir. Müslümanların ilçe merkezine yoğun göç etmesinin sebebi çocukların eğitim durumu ve memurluk imkânlarıdır. Çelik'in yaptığı çalışmada aynı olgunun Diyarbakır'ın Hançepek mahallesinde de yaşandığı görülmektedir.⁸⁹

1970'te 2624 olan ilçe merkezi nüfusu 1975'te 4862 ye yükselmiş ve 1990'a kadar her nüfus sayımında aşağı yukarı %50 oranında bir artış görülmüş ve bu rakam 12905 olmuştur ⁹⁰ dikkat çeken noktalardan birisi de Süryanilerin yaşam alanlarının yok edilmesine bürokrasinin buna göz yumarak bu süreci desteklemesidir. Örneğin Müslüman nüfusuna açtığı 1960'lı yıllarda dönemin kaymakamı, aşağı mahalle olarak bilinen ve Süryani merkezi de olan çarşıya giriş çıkışı kontrol etmek amacı ile çarşı girişine iki asker koyarak giriş kısmi olarak engellemiş ve çarşının bugünkü yerine taşınması hususunda arazi satışı ve parselleme işlemleri yürütülmüştür.⁹¹ Tabi ki cereyan eden bu olay göç alan ve gelişmekte olan bir ilçede yeni bir yaşam alanı yaratmak yönünde de yorumlanabilir. Yerleşik kurmanclar (Demani) ile Süryanilerin ilişkileri coğrafi olarak iç içe yaşadıkları için kültürel olarak birbirine yakındırlar. 1980 darbesinden sonra yaşanan korku ortamında Avrupa'ya göç eden ve Avrupa'dan dönen Süryanî vatandaşlar darbe ortamının kendilerine büyük zarar verdiğini söylemişlerdir. *“öyleki biri silahınız olduğunu ihbar etse; silahınız yoksa bile bir silah alıp teslim etmek zorundaydınız yoksa türlü işkenceler görürdünüz”* diyen Süryanî vatandaşlar darbe ortamının ırk ve din gözetmeksizin herkese yönelik bir tehdit, şiddet, şantaj ortamı olduğunu belirtmektedir.

İlçedeki Süryanîlerin hızlı göçünde etkili olan bir diğer husus, kanaatimizce bölgede yaşanan hızlı değişim ve kırılmalardır. 1950'li yıllardan itibaren yaşanan göç süreci, artan ulaşım olanakları ve eğitim olanaklarında ki nispi artış ve geleneksel aşiret bağlarının zayıflaması olabilir. Dikkat çekecek Süryanî göçünün de başlaması

⁸⁹ Adnan Çelik, “ Çok kültürlü Gavur Mahallesi'nden Gettolaşan Hançepek'e Bir Mahallenin Sosyal Dönüşümü: Diyarbakır Hasırlı Mahallesi örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010, s.38.

⁹⁰ Neşe Özgen, a.g.m, s.3.

⁹¹ Mehmet Kurt, a.g.m. s.142.

bu dönemde yaşanmaya başlamaktadır. Süryanîlerinde bölgedeki aşiretlere bağlı olması ve yaşadıkları problemlerde bağlı oldukları aşiretlerin himayesi zayıflayan aşiret bağları mümkün olmamaya başlamış, aşiret perspektifi doğrultusunda himayesiz kalan Süryanîler, dış müdahalelere açık hale gelmişlerdir.⁹²

İdil 1937 den beri ilçe olmakla beraber 1967'lerin ortasına kadar herhangi bir camiye sahip Olmadığı söylenmektedir. Bu durum için ilçeye gelen Müslümanlar, ipek yolunu kullanan yolcular için bir sıkıntı teşkil ettiğinden artık Müslümanlar ilçeye yerleştiğinden Cami yapımı zorunlu hale gelmiştir. Bölge halkının yardımı kaymakamın teşviki ile bölge halkının en tanınmış kişilerden Şex Seyda'nın desteği ile ilçede bir cami inşa edilmiştir.⁹³ Yaşları itibari ile Süryanî kültürünü tanıma fırsatı bulamayan orta yaş kesimi Süryanîlere karşı daha negatif bir tavır olduğu Süryanîler hakkında oldukça az bir bilgiye sahip olduklarını bilmekteyiz. Bu konuda önemli bir çalışma yürüten Yıldırımın çalışması ise, orta öğretim öğrencilerin Süryanîlerle ilgili bilgileri az olmakla birlikte düşüncelerin müspet olduğunu ortaya koymuştur.⁹⁴

3.2.5. Yezidîler

İdil'in geçmişten günümüzde sosyo-politik kültürel mozaik içindeki sosyal ilişkilere baktığımızda Süryanî vatandaşlar Yezidî vatandaşlara göre daha Müslümanlarla iç içedirler. Kimi zaman her iki dine vatandaşların aynı köyde yaşadıkları da görülür. Ama ibadetlerini kapalı alanda sergilemekle mükellef olan vatandaşlar, eğitim ortamlarının düşüklüğü, sözlü kültürün merkezi konumu ve dini metinlerin kayıt altına alınmaması Yezidîlerin bölgedeki varlığı konusunda dezavantajlar doğurmuştur. Yezidîlerin bu korumacı tavrı bölgedeki diğer cemaatler tarafından da tanınmalarını engellemiş, haklarında olumsuz kanaatlerin, inanç ve değerlerin gelişmesine neden olmuştur. Buna bölgedeki genel güvenlik problemlide eklenince 1980'li yıllara gelindiğinde Yezidî nüfus Avrupa'ya göç etmek zorunda kalmıştır.⁹⁵

⁹² Mehmet Kurt:, *a.g.m.* s.143.

⁹³Mehmet Kurt:, *a.g.m.* , s.143

⁹⁴ Tamer Yıldırım, "İdil'de Ortaöğretim Gençleri Arasında Öteki Algısı" Adlı Tebliğ, " *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.144

⁹⁵ Davut Okçu, "Şırnak İlinin Kaybolan Zenginliklerinden 'Yezidilik', *Uluslararası Şırnak Ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*," Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010, s.889-895.

Yezidîler yaşamlarını İdil'le bağı Kiweğ (Mağara) köyünde sürmekteydi. Yezidîler içine kapalı bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürse de, Müslüman, Süryanî gibi başka dinlere mensup topluluklarla aynı coğrafi bölgede yaşamları idame ettirmeleri, aynı idarî birime bağı olmaları hasebiyle sembolikte olsa bazı akrabalık bağı üzerinden iletişimleri olmuştur. Yezidîlik ve diğere dinler arasında hem dinî bakış açısı hem de kültürel bakış nedeniyle evlilikler mümkün olmadığından “*Kirvelik*” adı altında bir yakınlık ilişkisi kurularak böylece yaşadıkları coğrafyada ve bağı oldukları idarî bölgede bir çeşit korunma şemsiyesi oluşturmuşlardır. *Kirvelik* geleneği sadece Müslümanlarla Yezidîler arasında geliştirilmemiş aynı zamanda paralel olarak cereyan eden ilişkilerde, Müslümanlarla Süryanîler arasında da *kirvelik* Bağı oluşturulmuştur.⁹⁶

3.2.6. İdil'in Kimliksel Dönüşümü

1960'lara kadar bir Süryanî kenti olan İdil bu tarihten sonra yavaş yavaş Müslüman nüfusunun yerleşimine tanıklık etmiş. Süryanîlerden Müslüman Kürtlere geçen şehir, tarihi ve etnografyası henüz yazılmamış bir kültürel ve kimliksel dönüşüm yaşadı. Bu dönüşüm Hezex'in yaşadığı ilk kimliksel dönüşüm değildi. Avdo Karataş'ın verdiği bilgiye göre ilçede inşa edilen ilk hükümet konağının altında eski bir kalenin kalıntıları mevcuttur. Ya da 19. Yüzyılın ortalarından itibaren Katolik ve Protestan misyonerlerin çalışmalarıyla İdil'in Süryanî kimliği dönüştürülmek istenmiştir.⁹⁷

İdil de eskiden sinemanın olması günümüzde ise olmaması, modern gelişimci mantık açısından birçok insan açısından kavranması zor bir durumdur. Bu durum ve buna benzer birçok durum yaşanan kimliksel durumla paralel bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. İdil'in kimliksel dönüşümü sürecinde cereyan eden durumlar daha çok sözlü gelenek içerisinde günümüze gelerek yeni nesillere anlatılmıştır. Bundan dolayı İdil'in çok zengin bir sözlü geleneğinin var olduğunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu sözlü tarihin çok da romantik ve gelişimci bir söyleme sahip olduğu söylenemez. İdil'e yerleşen Kürtlerin tarihsel perspektif açısından Kürdün repertuarında, şehrin Süryanîlerden Kürtlere geçişle ilgili, sözlü gelenek

⁹⁶ Mehmet Kurt:, *a.g.m.*, s.146.

⁹⁷ Avdo Karataş. İdil'in Diasporik Sınıfları Albert-Ludwigs Üniversitesi, Freiburg , “*İdil Aylık Kültür Sanat Dergisi*” 2011, s.15.

çerçevesinde çok fazla anlatı mevcuttur. Kürtlerin tarihsel- edebiyat geleneği daha çok sözlü edebiyat üzerinden günümüze cereyan ettiğini göz önüne alacak olursak sözlü tarihsel geleneği çok az bir kısmını yazıya geçirdiklerini burada da şahit oluyoruz.⁹⁸

3.2.7. İdil Ve Göç

İdil'in tarihi süreç içindeki göç perspektifi zorunlu göç denilen, yani gönüllü olmayan, bir göç olgusunu yaşamıştır. I. Dünya savaşında birçok yerde olduğu gibi, meydana gelen kıtlık durumu İdil'inde göç vermesine neden olmuştur. Bu dönemde yapılan göçler daha çok Suriye'ye (Derik, Qamişlo) olmuştur.⁹⁹

Sanayi devriminden sonra Avrupa'da yoğun bir iş gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle II. Dünya savaşı sonrası Avrupa yoğun bir yıkım yaşanmıştır. Yaşanan bu yıkımı ortadan kaldırmak ve Avrupa'yı adeta yeniden inşa etmek için yakın coğrafyadan bu iş gücünü karşılamak için Avrupa'ya yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu çerçevede 1961 yılında Almanya-Türkiye arasında imzalanan işçi antlaşmasına paralel olarak kısa sürede tüm Türkiye'den Avrupa'ya yoğun bir göç dalgası yaşanmıştır. Özellikle böyle bir dönemde İdil Süryanîleri Avrupa'ya İşçi antlaşması çerçevesinde göç yaşamışlardır.

1960'ların başında meydana gelen Kıbrıs Krizi beraberinde bir başka göç dalgasını getirdiği bilinmektedir. Özellikle 1955 yılı itibariyle ülkenin içinde bulunduğu siyasî atmosfere paralel olarak Gayrı-Müslim aleyhtarı politikalarından İdilli Süryanilerde nasibini alarak bir kısmı göçe tabi olmuştur. Daha sonraki süreçlerde Müslümanların İdille yerleşmesi ve sayı olarak çoğunluğu oluşturmaları, neticede yapılan belediye başkanlığı seçimini Müslümanların kazanması beraberinde başka bir gerilimi getirdiği bilinmektedir. Bu gerilim ve bu tarihten sonra İdil Süryanileri için yeni bir göç dalgası daha beraberinde getirmiştir. Günümüz itibariyle Süryanilerin gerek gönüllü olarak gerekse zorunlu olarak maruz kaldıkları göçler sonucu Ortadoğu ölçeğinde özellikle Suriye ve Lübnan, Avrupa Ve Batı ölçeğinde ise özellikle ABD, Almanya, Fransa, İsveç vb. ülkelerde belli İdilli Süryani sosyal gruplar teşkil etmiştir.

⁹⁸ Avdo Karataş, İdil'in Diasporik Sınıfları Albert-Ludwigs Üniversitesi, Freiburg , "İdil Aylık Kültür Sanat Dergisi" 2011, s.16.

⁹⁹ Avdo Karataş, a.g.m. s.17.

Süryanilerden sonra İdil'den Avrupa'ya göç eden diğer bir topluluk Müslüman Kürtlerdir. Genel mahiyet itibariyle İdilli Kürtlerin Avrupa'ya, değişik zamanlardadalgalar halinde göç etme serüveni olmuştur. Dünya savaşları sonrası Kürt göçmen grupların Avrupa'ya yerleşmesi genellikle öğrenci grupları şeklinde olmuştur. Almanya giden bu Kürt öğrenci grupları 1956 yılında Kurdish Students Society (KSSE) de denilen bir öğrenci derneği oluşturdular ve kısa sürede öğrenci üye sayısını üç binden fazla üyeye çıkarmıştır.¹⁰⁰ Diğer bir göç dalgası 1960'larda sonra Almanya'ya olan ülke genelinde işçi göçü politikasına paralel olarak olmuştur. Üçüncü göç dalgası ise 1980 Askeri darbe sonrası oluşan baskı ortamında kaçmak isteyenlerin oluşturduğu göç dalgasıdır. Dördüncü göç dalgası ise 1990'lı dönemlerin başında genelde politik nedenlerden dolayı özelde İdilde genelde Türkiye'nin büyük bir kısmında Avrupa'ya yoğun bir Kürt iltica hareketi başlamıştır. Bu göç dalgasıyla beraber daha çeşitli nedenlerle Avrupa'ya göç eden Kürtlerin imajı politik bir çerçeve dönüşüverir. Günümüz itibariyle Bir ile bir buçuk milyon Kürtün Almanya'da yaşadığı belirtilmektedir.¹⁰¹

İdilli Kürtlerin Avrupa'ya göç serüvenlerine bakıldığında Süryanilerin daha çok işçi Kürtlerin ise daha çok politik iltica grupları şeklinde göç ettikleri görülmektedir. Günümüz itibariyle Avrupa'ya göç eden Kürtler kitleler içinde en iyi örgütlenmiş gruplardan bir tanesidir belkide en iyi örgütlenmiş gruptur. İltica olgusu ve örgütlü kesimin gücü sayesinde Avrupa'da özelde İdil'i Kürtler genelde tüm Kürtler son derece siyasileşmiş bir güç konumuna gelmişlerdir. Kürtlerin genel mahiyet itibariyle Avrupa'daki bu konumları sadece politik-Siyasi konumlarından değil, modern yaşamın birçok unsurunu kültürleriyle kaynaştırarak bir gelişim ve dönüşü yaşayan bir etnisite konumunu temsil etmektedir.¹⁰²

Genel olarak Avrupa'ya göç eden Kürt toplulukları son derece tutumlu bir topluluk olarak görülmekle beraber dünyanın en gelişmiş toplumlarının içinde tüketici duruma gelmemiş ender gruplardan birini oluşturdukları söylenilir. Özelde İdil ölçeğinde düşündüğümüzde Avrupa'ya göç edenler genelde siyasi iltica olduğu

¹⁰⁰ Avdo Karataş, *a.g.m.* s.17.

¹⁰¹ Avdo Karataş, *a.g.m.* s.18.

¹⁰² Geniş malumat için bkz, Abadan -Unat , Nermin “*Bitmeyen Göç , Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları , İstanbul 2002, s.145.

için genelde genç bir topluluk oluşturmaktadır. Hem İdilî Süryaniler hem de İdilî Kürtler Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinde birer diasporik sınıf teşkil etmişlerdir.¹⁰³

3.3. EKONOMİK YAPI

İdil özeline değinmeden önce İdil'in de içinde yer aldığı Güneydoğu Anadolu ölçeğinde bölgenin ekonomik durumuna değinmekte fayda görüyoruz. İdil'inde içinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik istatistiki göstergelere baktığımızda Türkiye'nin en geri kalmış bölgesinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin genel mahiyet itibariyle tarihi süreç açısından gelişimine bakıldığında Osmanlı döneminden beri bu bölgesel gelişim farkının devam ettiği görülmektedir. Bu çeşitli dönemlerde belirli bir öneme sahip olsalar da sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından istenilen gelişmişliği edinememiştir. Bölgelerin gelişmemesine ve gerileme nedenini tek nedene bağlamak mümkün değildir bunun tarihi süreç içerisinde çeşitli nedenleri barındırdığı görmekteyiz. Bölgenin sosyo-ekonomi geri kalmışlığın olarak talep potansiyeli olan nüfusun batı ilerine göç etmesi ile yoksulluk dengesinin daimi olmasını sağlamıştır. Çünkü talep yetersiz olunca yatırım yapılamamaktadır. Böylece mevcut sermayenin de batıya geçerek yoksulluk girdabı oluşmuştur. Devlet yatırımlarının yetersiz kalması ile bölge pek kalkınamamıştır.¹⁰⁴

Güney Doğu Anadolu bölgesinin bu geri kalmışlığın çözümü çalışma reçetesini çok yönlü bir şekilde yapılması gerekmektedir. Güney doğu Anadolu bölgesinin ilerinin gelişmişlik düzeylerini burada vermekte yarar görüyoruz. Bu durum tablo 1. 5'te verilmiştir.

Tablo 1. 5 Güney doğu Anadolu Bölgesinin İllerinin Gelişmişlik Düzeyleri

Güneydoğu Anadolu İlleri	1996'da ki sırası (76) il	2003'te ki sırası (81) il	2010'da ki sırası (81) il
Adıyaman	61	65	67

¹⁰³ Avdo Karataş, *a.g.m.* s.18-19.

¹⁰⁴ Kerem Karabulut, "Doğu ve Güney Doğu Kalkınma Modeli Üzerine" Adlı Tebliğ,, ' *Geçmişten*

Günüümüze İdil Sempozyumu', İstanbul, Şirnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.401.

Batman	65	70	68
Diyarbakır	57	53	66
Gaziantep	25	20	33
Kilis		54	59
Mardin	66	72	74
Siirt	68	73	73
Şanlıurfa	59	68	69
Şırnak	75	78	78

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, İlçelerin Sosyo-ekonomik gelişmişlik Sıralamalarının Araştırılması 2004, s.129

Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Şırnak ve Siirt ileri hariç diğer ilerde bir sosyo- ekonomik gerileme yaşandığı söylenebilir. Şırnak ve Siirt ilerinin sadece sıraları değişmemiştir yani kısaca söylemek istediğimiz bu iki ilde de ilerleme olmamıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ki Gaziantep hariç diğer tüm ilerin 60 ve sonrası olması bölgenin geri kalmışlığın en açık göstergesidir. Coğrafi Bölgelere göre değişik sosyo- ekonomik istatistik bilgilerine bakıldığında Güney doğu Anadolu Bölgesinin son sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tablo 1. 6 da yer alan istatistikî bilgiler bunu doğrulamaktadır.

Tablo 1. 6 Bölgelerin Gelişmişliği Hakkında İstatistikî Bilgiler

Bölgeler ve Türkiye ortalaması	Kentleşme oranı (%)	Sanayideki istihdam oranı (%)	Doktor başına hasta sayısı	Okur Yazarlık oranı (%)	Kişi başına GSYİH (Dolar)
Marmara	79,07	25,67	609	92,40	2657
Ege	61,48	13,84	675	89,78	2130
İç Anadolu	69,25	10,55	581	90,32	1820
Akdeniz	59,78	8,78	994	88,16	1726
Karadeniz	49,03	7,29	1,145	85,82	1396
Güney Doğu Anadolu	62,69	7,06	1.821	73,22	954
Doğu Anadolu	53,05	3,26	1.326	77,71	841
Türkiye	64,90	13,35	787	87,30	1837

Kaynak: <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf>

Güneydoğu Anadolu bölgesinin istatistiki gelişme göstergeleri tablo 6'dan da anlaşıldığı gibi bu bölgenin gelişmişlik özelliği diğer bölgeler ve Türkiye ortalamasının oldukça gerisinde yer aldığı anlaşılıyor. Kişi başına düşen gelir Türkiye ortalamasının 4'te biri kadardır. Bölge genelinden il ölçeğine değinecek olursak Şırnak ilinde bulunan altı ilçeden 3'ü 3. derece, diğer 3 de 6. derece kategorisinde bulunmaktadır. Şırnak il merkezinin ve ilçelerin gelişmişlik sıraları ve grupları aşağıda tablo 1. 7' de verilmiştir.

Tablo 1. 7 Şırnak İl Merkezinin ve İlçelerin Gelişmişlik Sıraları ve Grupları

İlçe	872 ilçe içinde Gelişmişlik Sırası	Gelişmişlik Gurubu
Merkez	314	3
Cizre	360	3
Silopi	399	6
Uludere	763	6
Beytüşşebep	811	6
Güçlükonak	821	6
İdil	847	6

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, İlçelerinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralamalarının Araştırılması 2004, s.127

Şırnak ölçeğinde Şırnak ilinin Merkez ve Silopi ilçelerinin Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından ortalarda yer alan ilçeleri iken Beytüşşebep, Güçlükonak, Uludere ve İdil ilçeleri ise en son yer alan ilçeler arasında yer almaktadır. Gelişmişlik gurubu içerisinde de bakıldığında Türkiye'deki ilçelerin sınıflandırıldığı 6 gelişmişlik gurubu mevcuttur. Bunlardan 1. grupta yer alanlar en iyi durumda 6.grupta yer alanlar ise en kötü gruptur.¹⁰⁵

İdil özeliğinde ekonomik yapıya değinecek olursak Devlet Planlama Teşkilatı analiz ve sıralamasına göre, İdil 872 ilçe arasında 847. Sırada yer almaktadır Şırnak ilçeleri arasında da sonuncu sırada yer almaktadır. İdil'in doğu kısmında yer alan ilçe

¹⁰⁵Kerem Karabulut, *a.g.m*, s.404.

toprakları Mezopotamya ovalarının kuzey kısmını oluşturan düzlüklerin bir parçasıdır. Kuzey ve kuzeydoğuda doğal sınır çizen Dicle Irmağı kenarındaki bu düzlük yağışların azlığı ve yeterli sulama yapılamaması nedeni ile bitkisel üretim açısından yeterince değerlendirememektedir. Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) alt projelerinden Cizre projesi kapsamındaki Nusaybin-Cizre-İdil sulamasını gerçekleşmesinden sonra bu düzlüğünde sulanması planlanmaktadır. İlçe halkının başlıca geçim kaynaklarından birisi de hayvancılıktır. Eskiden çok sayıda küçükbaş hayvancılık yetiştiren aşiretler kışın ilçenin köylerinde konaklamakta idi.¹⁰⁶

İdil'in coğrafi konumuna paralel olarak İdil ilçe merkezinin Midyat yolu üzerinde bulunması ilçe halkının beşeri ve ekonomik ilişkilerinde önemli bir faktördür. İdil Cizre ilçesine yakındır ve ekonomik ihtiyaçlarının çoğunu buradan karşılamaktadır. İdil için Cizre hem tarihten hem de bugün için önemli bir şehir konumundadır. Şehrin Suriye ile olan ticarî bağlantısı Nusaybin bağlantılıdır. Habur Sınır kapısının yeniden faal hale gelmesi ile başlayan ekonomik faaliyet beraberinde İdil ilçesine "hizmet" sektörünü getirmiştir. Önceleri sadece servis ve kamu ile sınırlı olan hizmet sektörü mazot taşımacılığı ile çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Mazot taşımacılığı ile elde edilen geliri aynı zamanda ticari kazançlar kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Kamyon ve ticari taksilerle elde edilen gelir ilçeye önemli gelir kazandırmaktadır.

İdil, ticarî açıdan bu kadar önemli bir konumda olmasına rağmen ilçede önemli bir sanayi kuruluşu bulunmamaktadır.¹⁰⁷ Halkın birincil geçim kaynağı halen tarımdır. Tarım deyince akla bitkisel ürün ve hayvancılık akla gelmektedir. Bitkisel ürünler olarak özellikle buğday, arpa, mercimek, nohut, pirinç ve pamuk yetiştirilmektedir. Bazı köylerde bağcılık yaygın olup, Dicle Nehrine kıyısı olan yerlerde sebzeçilik yapılmaktadır. Son yıllarda bahçecilik ve ürün çeşitlenmede önemli gelişme kaydedilmiştir. İlçedeki küçükbaş yaklaşık 245.000 düzeyindedir. Hayvanlarda elde edilen süt, peynir, yün, canlı et ve yağ gibi ürünler tüccarlara satılmaktadır. İlçede bahar mevsiminde mevsimlik mandıralar kurmakta, bu mandıralardan elde edilen ürün büyük yerleşim yerlerine götürüp pazarlamaktadırlar. İlçede istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında istihdamın % 77.72'sinin tarımda

¹⁰⁶ 'İl İl yurdumuz Türkiye İller Ansiklopedisi 2. Cilt, İstanbul. 2005, s.417.

¹⁰⁷ Geniş bilgi için bkz; *İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2012*, İdil, 2012 s.9.

%21,66'sının hizmet sektöründe %0.62'sini sanayi sektöründe yer aldığı görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi ilçede sanayi sektörü yok denecek kadar azdır. Ve ekonomide ciddi bir çeşitlenme bulunmamaktadır. Bunun sonucunda işsizlik oranı % 30'lara kadar çıkmakta ilçe halkının önemli bir oranı ilçe dışına mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır.¹⁰⁸

3.3.1. Arazilerin Varlığının Sınıfsal Dağılımı

İdil ilçesinde bulunan arazilerin toprak varlığını belirtmeden önce arazilerin sınıfsal varlıklarına değinmekte fayda görüyoruz.

Toprağın ana maddesi, iklim, topografya, bitki örtüsü ve zamanın etkisi ile çeşitli büyük toprak grupları oluşmuştur. Proje alanında büyük toprak gruplarından Alüvyal, Kolüvyal, Kahverengi orman, kireçsiz kahverengi orman, Kahverengi, Kireçsiz Kahverengi, kırmızımsı kahverengi, Gri kahverengi podzolik topraklar ve kestane renkli topraklar bulunmaktadır.

Araziler kullanma kabiliyetine göre 8 sınıfa ayrılmaktadır. Toprak verimlilik durumu ve sınıflandırmaları I. Sınıftan VIII. Sınıfa doğru giderek azalmaktadır. İlk dört sınıf arazi; iyi bir toprak idaresi altında bölgeye adapte olmuş kültür bitkileri ile orman, çayır-mera bitkilerini iyi bir şekilde yetiştirme yeteneğine sahiptir. Birinci ve ikinci sınıf arazilerin tamamına yakını ile üç ve dördüncü sınıf arazilerin bir kısmı mutlak tarım arazisi diye adlandırılmaktadır. Bu adlandırılmada toprağın derinliği, arazinin genel eğimi ve yağış miktarı belirleyici rol oynamıştır. Beşinci ve altıncı ve dinci sınıf araziler çayır ve orman gibi bitkilere tahsis edilir. Sekizinci sınıf arazilerde toprak olmadığı için çayır ve dinlenme amaçlı kullanılır.

İdil'de birinci ve ikinci sınıf arazilerin varlığı 35545 hektardır. Mülga Köy hizmetleri Genel Müdürlüğü kaynaklarına göre Şırnak ili genelinde tarımsal faaliyet yapılan arazilerin %3,1'ini (21. 819 ha) birinci sınıf araziler %9,1'ini (63.176 ha) ikinci sınıf araziler %4,9'ünü 34.507 ha) üçüncü sınıf araziler, % 3,4'ünü (23.585 ha) dördüncü sınıf araziler oluştururken, %79,4 'ünü altıncı- yedinci ve sekizinci

¹⁰⁸İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.4-5.

sınıf araziler oluşturmaktadır.¹⁰⁹ İdil ilçesi özelinde sınıfsal olarak arazi varlığı tablo 1. 8’de verilmiştir.

Tablo 1. 8 İdil İlçesi Özelinde Sınıfsal Olarak Arazi Varlığı

Arazi Sınıfı	İdil (Ha)
I.Sınıf	3.589
II.Sınıf	31.956
III.Sınıf	14.900
IV.Sınıf	12.550
V. Sınıf	-
VI.Sınıf	14.511
VII.Sınıf	35.23
VIII. Sınıf ^m	13.858
TOPLAM	126.600

Kaynak: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü-Mardin İli Arazi Varlığı

İdil ilçesinde tarımsal faaliyet yapılan arazinin toplamı 126.600 ha olup, bu miktarın yaklaşık 62.995 ha birinci sınıf arazilerden oluşmaktadır. Mülga Köy Hizmetleri Genel müdürlüğü Kayıtlarına göre idil ilçesinde birinci sınıf arazi miktarı 3.589 ha , ikinci sınıf arazi miktarı 31.956 ha, üçüncü sınıf arazi varlığı 14.900 dördüncü sınıf arazi varlığı 12.550 ha dır. 2005 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) Verilerine göre İdil ilçesinde toplam 32.584 hektar tarım alanının 31.096 hektarında tarla tarımı, 300 hektarında sebze, 1.458 hektarında meyve yetiştiriciliği yapılırken, 2011 yılı Türkiye istatistik kurumu verilerine göre idil ilçesinin toplam tarım alanı 32.615 hektar olup 28.412 hektarında tarla tarımı, 3000 hektarında nadas, 191 hektarında sebze, 1012 hektarında meyve üretimi yapılmaktadır.¹¹⁰

İdil ilçesinde arazilerin en önemli sorunu taşlıktır. İdil arazilerinin %54,8’inde taşlık sorunu bulunmaktadır. İlçede toplam 69.449 hektar taşlı arazi olup, bunun 36.731 hektarı tarımsal faaliyete kullanılabilir durumdadır. Tarım yapılan arazilerin büyük bir kısmı orta meyilli arazilerden oluşmaktadır. Dik meyilli arazilerde meyvecilik yapılmaktadır. İdil Gıda Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü

¹⁰⁹ “ Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü- Mardin İl Arazi Varlığı ” , 1997 Ankara, s. 456.

¹¹⁰ [Htp://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zu](http://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zu) [15.08.2013]

ÇKS verilerine göre 2011 yılları köy ve işletme bazında ürün ekim alanları tablo 1.9’ da verilmiştir.

Tablo 1.9 2011 Yılları Köy ve İşletme Bazında Ürün Ekim Alanları

Ürünler	Yıl	Köy Sayısı	İşletme Sayısı	Ekilen Alan (Ha)
Arpa	2011	41	866	1.148
Buğday	2011	65	2.856	30.486
Burçak	2011	31	205	3.552
K.Mercimek	2011	42	865	1.146
Mısır	2011	4	4	36
Pamuk	2011	8	46	1.037
Bağ	2011	41	864	1.143
Ekilen Toplam Alan	2011	-	-	36.673

Kaynak: *İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Entegre ve Kırsal Kalkınma Programı İdil Alt Bölge Kırsal Kalkınma Planı, Mevcut Durum Analizi ve Strateji Raporu, Türkiye Kalkınma Vakfı, Kasım, 2012, s.42*

İdil ölçeğinde 2012 yılı İdil Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü ÇKS verilerine göre ilçedeki 2632 işletmede 22.070 hektar alanda buğday 245 işletmede 375 hektar alanda burçak, 175 işletmede 345 alanda arpa 46 işletmede 310 hektar alanda pamuk, 151 işletmede 355 hektar alanda kırmızı mercimek 5 işletmede 35 hektar alanda mısır, 3 işletmede 17 hektar alanda soya, 2 işletmede 6 hektar alanda aspir ekimi yapılmıştır. İlçede % 90’nın üzerinde makarnalık buğday ekimi yapılmaktadır. İdil ilçesinde ÇKS kayıtlarından (2012 yılı) elde edilen bilgilere göre 1055 hektar alanda sulu tarla tarımı yapılmaktadır. Bu alana meyve dikim alanı ile sebze dikim alanları dâhil değildir. İdil ilçesinde Şırnak İl Tarım Müdürlüğü mastır planı verilerine göre 1625 hektar alanda çeşitli biçimlerde sulamanın yapıldığı belirtilmektedir. Alanda yapılan incelemelerde ilçede DSİ ve diğer kamu kurumlarınca yapılmış herhangi bir sulama yatırımına rastlanılmamış, sulama; arazi

kendi imkanlarıyla açtığı kuyularla ve mevcut su kaynaklarından kendi imkanlarıyla yapılan sulama şeklindedir.¹¹¹

ÇKS kayıtlarına göre; Alakamış köyünde 1.870 dekar, Çığır köyünde 1400 dekar, Gedik köyünde 1.750 dekar, Kozluca köyünde 258 dekar, Kurtuluş köyünde 1.207 dekar, Ocaklı köyünde 1.500 dekar, Özbek köyünde 804 dekar, Tepecik 1.210 dekar ve Yolaçan köyünde 950 dekar olmak üzere ilçede toplam 10.549 dekar alan sulanmaktadır.¹¹²

3.3.2. İdil'in İşsizlik ve İstihdam Olanakları

İdil ilçe merkezinde halkın geçim kaynağına ilişkin net veriler bulunmamasıyla birlikte, belediye ile yapılan görüşmelerden alınan bilgiler, halkın geçim kaynaklarına göre dağılımına ilişkin aşağı yukarı bir görüş ortaya çıkmıştır. İdil de geçim kaynaklarına ilişkin birinci sıraya yaklaşık % 30 ile düzenli işçilik alırken, bunu yine yaklaşık % 20-30 oranı ile mevsimlik tarım işçiliği izlemektedir. Üçüncü sırada yaklaşık % 18 oranı ile şehir içinde geçici işler izlemektedir. Her biri yaklaşık % 10'arlık paya sahip olan memurluk ve sınır ticareti geçim kaynakları açısından dördüncü sırada yer almaktadır. Oran bakımında az olan diğer geçim kaynakları ise büyük kentlerde geçici- mevsimlik işler (%5), küçük esnafılık ve taşımacılık (% 3'er), çiftçilik, hayvancılık ve zanaatkarlıktır. İdil ilçe merkezinde işsizlik oranı tahmini olarak % 30 dile getirilmiştir. Verilen örneklem hanelerle yapılan anket sonuçlarına göre ise işsizlik oranı kentsel alanda % 25,2 kırsal alanda ise % 42,2 gibi yüksek alanlara çıkmaktadır.¹¹³

İdil ekonomisinin genel mahiyet itibarıyla tarım sektörü üzerinde şekillendiğini bilmekteyiz. Çalışan nüfusun %77,7'si tarım sektöründe istihdam edilmektedir.¹¹⁴ Realiteden bakıldığından tarımda gösterilen bu yüksek oran, tarımın mutlak tam istihdam oranı değildir. Arazi mülkiyet yapısındaki dengeli olmayan dağılım, kırsal nüfusun önemli olmayan bir diliminin mevsimlik göç yaşadığı bilinmektedir. İdil

¹¹¹ "Şırnak İl Tarım Master Planı", Strateji Geliştirme Başkanlığı – Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Şırnak 2010 s.33.

¹¹² "İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, "a.g.m, s.43.

¹¹³ "İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.32.

¹¹⁴ "Güneydoğu Anadolu Bölgesi BKİ, GAP EKKP- Alt Bölge Belirleme Stratejik Planı", Şanlıurfa. 2012. s.45.

ölçeğinde toplam nüfusun %30,79'u ve toplam hanelerin %62,78'i mevsimlik göç ile mevsimlik işçilik ile uğraşmaktadır. İdil özelinde toprağı bulunmayan hane oranı %15 düzeyine ulaşmaktadır.¹¹⁵

3.3.3. GAP'ın İdil Ekonomisine Etkisi

İdil ölçeğinde Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) İdil ekonomisi özelliğine değinmeden önce bölgenin çehresin değıştiren olan bu projenin bölgedeki genel amacına değinmekte fayda görüyoruz.

GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu öz kaynakları değerlendirmesi hasebiyle bu coğrafyada yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgenin Türkiye içindeki ekonomik zayıflığını göz önünde bulundurarak, bölgeler arası gelişmişlik uçurum farkını en aza indirmeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan ve ülkemizi uluslar arası alanda markalaştıran bir bölgeler arası kalkınma projesidir. Bölgenin tarımsal faaliyet alanında çektiğı kuraklığa köklü bir çözüm getirecek olan bu proje başta sulama olmak üzere, temel altyapı ihtiyaçlarını karşılamayı esas edip, Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmenin hızlandırılması amacıyla GAP Eylem Planı hazırlanmıştır. GAP Eylem Planı, bölgede ortaya çıkardığı verimli ekonomik yapı ve yeni sosyal sermaye ile ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine de katkı sağlayacaktır.¹¹⁶

Proje çerçevesinde Fırat ve Dicle Havzasında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 22 baraj ile 19 hidroelektrik santralının yapımını ve 1,8 milyon hektarlık bir alanı sulayacak sulama yatırımları öngörülmüştür.

Bölgenin gelişme politikaları ve uygulamaları öncelikle yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayandırılacaktır. Özel sektörün ve toplumun katkı ve katılımı esas alınacak, eylemler, programlama ve uygulama aşamasında ortaklık ve işbirliği içinde hayata geçirilecek ve kuruluşlar arası uyum ve eş zamanlığa özel önem verilerek Güneydoğu Anadolu Bölgesi ekonomik büyüme sosyal gelişme ve istihdam artışı

¹¹⁵ “ İdil Kaymakamlığı Kırsal Kalkınma Planı-Mevcut Durum Anket Değerlendirme Ek'i, İdil 2012, s.3.

¹¹⁶ “GAP Eylem Planı 2008-2012”, Şanlıurfa 2012, s.5.

sağlayarak bölgede yaşayan vatandaşlarımızın refah, huzur ve mutluluğu artırılacaktır.

Dokuzuncu Kalkınma Planında ifade edildiği gibi, GAP projesi, sadece enerji ve sulama yatırımlarından oluşan bir alt yapı projesi olarak değil, yeni kurulan kalkınma ajanslarının ortak işbirliği platformundan da yararlanarak yerel girişimleri harekete geçiren entegre bir bölgesel gelişme programı olarak ele alınmakta olup, rekabetçi ürün türlerine geçiş, pazarlama olanaklarının genişletilmesi ve bölgenin rekabet gündeminin desteklenmesi esas alınmaktadır. GAP Eylem Planı kapsamında belirlenen gelişme eksenlerinin birincisi; bölgede üretim yapısının çeşitlendirmesi, güçlendirmesi ve rekabet ortamının geliştirilerek ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Bu kapsamda gerçekleştirilecek çalışmalardan biride kırsal kesimdeki üretim potansiyelini değerlendirmek ve yaşam standartlarını artırmak amacı ile kırsal kalkınma programlarının uygulanmasıdır.¹¹⁷ Bu amaçla GAP Eylem Planının da öngördüğü üzere, hedef kitlenin katılımının arandığı ve paydaşlarla güç birliğini sağlayacak “Entegre Kırsal Kalkınma Projesi” (EKKP), yerel ortaklarla birlikte belirlenen pilot alanlarda planlanıp, uygulamaya konmuş bulunmaktadır.

Söz konusu projenin gerçekleştirilmesine yönelik olarak ilk aşamada Alt Bölge Belirleme Stratejik Planı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın temel amacı kırsal alanda sürdürülebilir doğal kaynak kullanımını esas alarak, kırsal kesimde gelir düzeyini artırarak gelişmişlik farklarını azaltırken, çevresel ve kültürel değerleri muhafaza eden, yerel dinamikleri ve potansiyeli dikkate alan, GAP illerinde EKKP uygulanabilecek alanların seçimine rehberlik etmektir.

Elde edilen çalışmalar kapsamında eldeki veri ve neticeleri alt bölgeler tespit edilmiş ve bu alt bölgenin tümüyle uygulamaya yönelik olarak, eylem planları ve potansiyel projeler de dâhil olmak üzere kırsal kalkınma planların hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Bu alt bölgeler ve kırsal kalkınma planı hazırlanıp faaliyete geçirilirken o bölgenin yerel kapasitesi düşünülüp ihtiyaçlar dikkate alınarak uygulanmaya konulmuştur.

¹¹⁷İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.6.

Bürün bu gelişmeler doğrultusunda GAP projesinin Güney Doğu Anadolu ölçeğinde İdil özelinde hiç şüphesiz ekonomik katkısı olacağı kaçınılmazdır özellikle İdil'in doğu kısmında yer alan ilçe toprakları Mezopotamya ovaların kuzey kısmını oluşturan düzlüklerin bir parçasıdır. Kuzey ve kuzeydoğuda doğal sınır çizen Dicle Irmağı kenarındaki bu düzlük yağışların azlığı ve yeterli sulama yapılamaması nedeniyle bitkisel üretim açısından yeterince değerlendirememektedir. Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) alt projelerinden Cizre projesi kapsamındaki Nusaybin – Cizre-İdil sulamasını gerçekleşmesinden sonra bu düzlüğünde sulanması planlanmaktadır¹¹⁸. Hem elektrik hem de sulama suyu elde etmek üzere inşa edilecek Cizre Barajının elde edilecek sulama suyunda ilçedeki 48 köy ve mezra faydalanacaktır. Bahsi geçen köy ve mezraları kapsayan sulama projesinin etüt çalışmaları Devlet Su İşleri Diyarbakır 10. Bölge Müdürlüğüne 26.10.1989 tarihinde başlamıştır.¹¹⁹

Bu şekilde genelde bölge ölçeğiyle özelde İdil bazında değinmeye çalıştığımız GAP Projesi tüm türevleriyle nihayete erdirildikten sonra bölge topraklama sulama imkânıyla tabir yerindeyse ekonomik şahlanış beklenmektedir.

3.3.4. Tarım Sektörü

İdil ilçesinin coğrafi temel yapısı itibarıyla arazilerinin tarıma uygun olması hasebiyle ilçede tarım önemli bir yere sahiptir. Ancak sulama olanaklarından yoksun olması nedeniyle verimi ve ekonomik getirisi yüksek olan ürünler pek yetiştirilmemektedir. Tarım ürünlerinden özellikle buğday, arpa, mercimek, pirinç, nohut ve pamuk yetiştirilmektedir. Öğündük ve Haberli köylerinde genel olarak bağcılık yaygındır. Dicle Nehri kıyısına yakın olan bulunan Sulak, Xendek, Yarbaşı, Bereketli ve Dirsekli köylerinde bu nehirden yararlanma ölçüsünde tarımın yapıldığı bilinmektedir. İlçede elde edilen tarımsal ürünler ilçe merkezinde veya çevre ilçelerde pazarlanmaktadır.¹²⁰

¹¹⁸İl İl yurdumuz Türkiye İller Ansiklopedisi", a.g.m., s.417.

¹¹⁹İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.6.

¹²⁰İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004- 2008, İdil, 2012 s.9.

İdil ilçesi Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü'nün bilgilerine (Çiftçi Kayıt Sistemi- ÇKS) göre 2012 yılında ilçede 2.632 işletmenin buğday, 245 işletmenin burçak, 174 işletmenin Arpa, 46 işletmenin pamuk, 15 işletmenin kırmızı mercimek, 3 işletmenin soya, 5 işletmenin mısır, 2 işletmenin aspir, tarımı yaptığı bilinmektedir. Ayrıca, 824 işletmenin bağcılık (% 90 sofralık çekirdekli üzüm olmak üzere, kurutmalık çekirdekli üzüm) 155 işletmenin karışık meyvecilik yetiştiriciliği yaptığı ilçe müdürlüğü tarafından kayıt altına alınmıştır.

Alakamış, Gedik, Çığır gibi sulama imkânı bulunan köylerde sulu tarım, özellikle pamuk üretimi önemli bir geçim kaynağıdır. Devlet Su İşleri tarafından yer altı suyu bakımından zengin olan köylerde sulama amaçlı sondaj yapımı ile birçok arazinin sulana bilir hale gelir bunun sonucunda da pamuk üretiminin önemli artışların meydana geleceği aşikârdır. Zirai açıdan başlıca sorunlar; vatandaşın modern tarım uygulamalarının aktarılmasında karşılaşılan güçlükler, gübre kullanımındaki eksikler ve sulanabilir tarım arazisi için gerekli olan yer altı ve yüzey suların yetersizdir. Tarım konusunda belirtilmesinde yarar görülen bir diğer hususta arazi anlaşmazlıklarıdır. Bu problemin zamanında çözülmesi, zirai verimin yükseltilmesi bakımından fevkalade önem teşkil etmektedir. Arazi anlamsızlık sebebi ile halen bir kısım arazide tarım yapılamamaktadır.¹²¹

3.3.5. Tarımsal Alanda Bitki Üretimi

İdil tarım koşulları bakımından sulama imkânları sorunu ile yetersiz imkanlar olduğu genel olarak kuru tarım metotları üzerine şekillenen bir tarım ekonomi yöntemi olduğu ve bu tarım yönteminin genel olarak kendini iklimsel şartlara göre şekillendirdiği yağmurun yeterli ve iklimsel dönemin ılıman geçtiği duruma göre kendini ayarladığı için başta buğday olmak üzere, kırmızı mercimek, arpa, kuru fasulye, nohut, sulu koşullarda mısır, yonca kuru soğan gibi tarla ürünleri, elma, armut, ceviz, badem, Antep fıstığı kiraz, dut, incir, nar, üzüm, erik, kayısı gibi meyveler, taze fasulye, salatalık, patlıcan, domates, biber (dolmalık, sivri) soğan, kavun ve karpuz gibi sebzeler üretilmektedir.

¹²¹ İlçede gerçekleştirilen ' Gözlem Çalışmaları ' ve ' Mülakatlar ', İdil 2012.

Bu üretilen ürünlerin büyük kısmı kuru tarım yöntemin vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Çünkü iklime gereğince uyum sağlayabilmektedirler. İdil ilçesinde sebze ve meyve tarım alanlarının oransal dağılımı tablo 1. 10' da verilmiştir.

Tablo 1. 10 İdil İlçesinde Sebze ve Meyve Tarım Alanlarının Oransal Dağılımı

Yıllar	Toplam Dekar	Nadas Alanı	Ekilen Tarla Alanı	Meyve Alanı	Sebze Bahçeleri Alanı
2005	32 854	-	31.096	1458	300
2011	32.615	3000	28 412	1.012	191

Kaynak: TÜİK (www. tuik.gov.tr)

İdil ölçeğinde tarımsal alan özelinde baktığımızda İdil ilçesinde son altı yılda toplam tarım arazisi varlığında kayda değer bir değişme olmamıştır. Tarla alanlarında yaklaşık %8,6 oranında azalarak 28.412 hektara düşmüştür. Nadas alanları 3000 hektara çıkmıştır. Meyve ve sebze alanlarında da kayda değer bir düşme göze çarpmaktadır. (tablo 10) idil ilçesinde üretimi yapılan önemli tarla ürünlerinin ekim alanı, üretim ve verim miktarları tablo 1. 11'de gösterilmiştir.

Tablo 1. 11 İdil İlçesinde Üretimi Yapılan Önemli Tarla Ürünlerinin Ekim Alanı, Üretim ve Verim Miktarları

Yıllar	Ürünler	Üretim (Ton)	Ekim Alanı Dekar	Verim kg/ da
2000	Buğday	33.840	214.230	33.840
	Arpa	14.864	60.000	14.864
	Nohut	1.440	18.000	1.440
	K. Mercimek	8000	50.000	8000
	Pamuk	500	1.620	500
	Buğday	29.107	182.800	159
	Arpa	13.801	78.940	175

2005	Nohut	450	5000	90
	K. Mercimek	4000	40.000	100
	Pamuk	1.050	3000	350
2008	Buğday	72.170	277.591	266
	Arpa	299	1.500	221
	Nohut	8	70	160
	K. Mercimek	130	781	227
	Pamuk	1.469	3.600	408
2011	Buğday	70.813	281.278	269
	Arpa	10	45	222
	Nohut	?	?	?
	K. Mercimek	7	27	259
	Pamuk	1.241	2.771	448

Kaynak: TUIK (www. tuik.gov.tr)

İdil ilçesinin bu tarımsal verileri TUIK istatistik verilerine temel alındığında 11 yıllık dönemde İdil ilçesinde buğday ekim alanlarında %31.3 oranında artış olmuştur. Bu dönemde Arpa, Kırmızı mercimek, Nohut ekim alanlarında çok büyük düşüş olmuştur. Hatta 2012 yılında ÇKS kayıtlarında nohut ekimine rastlanılmamıştır. İlçenin tarımsal üretim alanlarında oldukça düşüş göstermesi iklimsel koşullarda özel anlamda bağlanabilir. İdil ilçesinin 2011 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü'nün kayıtlarına göre İdil ilçesinde ekilen tarla ürünleri ve işletme sayıları tablo 1. 12' de verilmiştir.¹²²

¹²² " İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği "a.g.m s.44.

Tablo 1. 12 İdil ilçesinin 2011 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü'nün Kayıtlarına Göre İdil İlçesinde Ekilen Tarla Ürünleri ve İşletme Sayıları

Ürünler	Yıllar	Köy Sayısı	İşletme Sayısı	Ekilen Alan (Ha)
Arpa	2011	41	866	1.148
Buğday	2011	65	2.856	30.486
Burçak	2011	31	205	3.552
K.Mercimek	2011	42	865	1.146
Mısır	2011	4	4	39
Pamuk	2011	8	46	302
Ekilen Toplam Alan	2011	-		36.673

Kaynak : İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Entegre ve Kırsal Kalkınma Programı İdil Alt Bölge Kırsal Kalkınma Planı, Mevcut Durum Analizi ve Strateji Raporu, Türkiye Kalkınma Vakfı, Kasım, 2012, s.44

2012 yılı, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü ÇKS verilerine göre ilçede 2632 işletmede 22.970 hektar alanda buğday, 245 işletmede 375 hektar alanda burçak, 175 işletmede 345 hektar alanda arpa, 46 işletmede 310 hektar alanda pamuk, 151 işletmede 355 hektar alanda soya, 2 işletmede 6 hektar aspir ekimi yapılmıştır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık bakanlığı tarafından tarla ürünlerine verilen fark ödemesi desteğine rağmen nohut, mercimek arpa ekim alanları ve üretim miktarları artmamış. İlçede nohut ve mercimek üretiminin yapılmamasının nedenlerin başında bölgede bu ürünlerinin verimlerinin düşük, olmasının yanında tarımsal girdilerin çok pahalı olması, fark ödemesi desteğinin çok az olması ve Toprak Mahsulleri Ofisi'nin nohut ve mercimek alımlarını yapmaması gelmektedir. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yem bitkilerine göre destek miktarlarının bölge için yeterli olmaması nedeniyle yem bitkisi üretiminde istenilen gelişme kaydedilmemiştir. İlçede üretilen buğday ve arpa; yerel toplayıcılar, tüccar ve komisyoncular tarafından üreticiden satın alınmaktadır.¹²³

¹²³ " İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği "a.g.m, s.45

3.3.6. Meyve ve Sebze Üretimi

Meyve üretiminin yapılması iklimsel koşullara bağlılığından ziyade su meyve üretimi için kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Özellikle meyve bahçenin ilk ekim-dikimi yapıldığı başlangıç kısmında (2-3 yıl) sulama gereksinimine hayati gereksinim taşımaktadır. İlçede sulama imkânların yetersizliğinden dolayı bölge ekonomisine uyum sağlayıp az su isteyen meyveler yetiştirilmektedir. İdil ilçesinde nar, zeytin, elma dikim alanlarında artış olmuştur. Su eksiğinin giderilmesiyle birlikte meyve çeşitliğinde artacağı kesindir. Çünkü İdil iklim ve toprak yapısı itibariyle meyve üretimine uygundur. Antepfıstığı üretiminde peridiyosite nedeniyle yıllar itibariyle dalgalanmalar olmaktadır. İlçede kurulacak Antep fıstığı plantasyonlarında çok dikkatli davranılması, iç ve dış araştırılması yapılarak meyve çeşitleri araştırma sonuçlarına göre önerilmelidir. Yapılacak çalışmalarda ürün işleme, depolama ve paketlenme tesislerinin de ilçe için de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye ölçeğinde İdil özelinde 2005 yılından itibaren Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından meyve bahçesi tesis eden çiftçilere önemli desteklemelerin yapılması ve bazı meyve fidanların Kaymakamlık tarafından ücretsiz dağıtılması ilçede meyve üretiminin artmasında etkili olduğu bilinmektedir. İdil ilçesinde önemli meyvelerin dikim alanları ve meyve üretim miktarları tablo 1. 13' te verilmiştir.

Tablo 1. 13 İdil İlçesinde Önemli Meyvelik Dikim Alanları ve Meyve Üretim Miktarları

Yıllar	Ürün Adı	Toplu Meyvelerin Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Ağaç Başına Ortalama Verim	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	Toplam Ağaç Sayısı
	Armut	20	13	30	430	470

2000	Elma	0	16	70	230	230
	Kayısı	40	21	29	730	960
	A.Fıstığı	300	10	3	3.800	7.900
	Ceviz	30	11	52	210	300
	Badem	60	23	26	900	1.500
	İncir	20	8	27	300	310
	Nar	0	6	20	300	320
	Üzüm	1.190	600	504	1. 190	1.190
2010	Armut	-	-	-	-	-
	Elma	45	22	67	1025	265
	A.Fıstığı	15	3	12	250	265
	Badem	30	5	10	500	500
	İncir	0	1	7	150	150
	Nar	-	10	20	500	500
	Zeytin	10	3	15	200	200
	ÜZÜM	10.000	8.566	857	10.000	10.000
2011	ARMUT	-	-	-	-	-
	ELMA	40	28	62	1120	1230
	A.FISTIĞI	15	1	4	280	300
	BADEM	25	13	26	500	550
	İNCİR	10	5	11	450	490

	NAR	5	17	25	670	735
	ZEYTİN	10	7	16	450	500
	ÜZÜM	10.000	8.500	850	10.000	10.000

Kaynak: TUİK (www. tuik.gov.tr)

Tablo 13’ teki istatistik bilgileri göz önüne aldığımız zaman tüm Türkiye ölçeğinde genel olarak yapıldığı gibi İdil ilçesinde de meyvecilik genellikle aile ihtiyacı için yapıldığından meyveler dağınık ve sınır bitkisi şeklinde olduğundan meyve alanlarının oldukça güçtür. Son yıllarda ticarete dönük meyve bahçelerin kurulması hasebiyle meyve alanları daha çok belirlenmeye başlanmıştır. Gıda, Tarım. Ve Hayvancılık Bakanlığının kapama meyve bahçelerine (10 dekardan büyük) destek vermesi nedeniyle İdil ilçesinde kapama meyve bahçeleri tesis edilmesi noktasında bir yoğunluk olduğu aşikardır. İdil özelinde yetiştirilen meyveler; tüccarlara, komisyonculara meyve işleyen sanayicilere ve pazarlara satılarak tüketilmektedir.

Sebze üretimi doğası gereği su isteyerek yetişen bir tarımsal bitki olduğu için sulama imkânı olan alanlarda yapılmaktadır TUİK verilerine göre son 11 yılda (2000-2011) ilçede sebze ekim alanları aşağı yukarı % 27,3 oranında bir artış göstermiştir. Bu değişim oranı tablo 1. 14’ te gösterilmiştir.

Tablo 1. 14 İdil İlçesinde Sebze Üretiminin Yıllara Göre Değişme Oranı

Sebzeler	2000	2005	2010	2011
Ekim Alanı (HA)	150	300	173	191

Kaynak: TUİK (www. tuik.gov.tr)

Ülke ölçeğinde modern tarım yöntemleri ve verimli tohumlar kullanılıp, üretim en üst noktaya çıkarılsa da bu imkânlar maalesef İdil de elde edilememiştir. Bundan dolayı sebzeçilik üretim amaçlı değil de sadece ailelerin tüketim ihtiyacını karşılayacak kadar gerçekleştirebilmektedir.

3.3.7. Hayvancılık Faaliyeti

Tarımla beraber İdil ekonomisinin temel kilometre taşlarından bir tanesi hayvancılık olduğunu söyleyebiliriz. Hayvancılık İdil ekonomisi özelinde büyükbaş hayvancılıktan ziyade iklimin de etkisiyle bozkır ot topluluklarına paralel olarak küçükbaş hayvancılık da yapılmaktadır.

İdil ölçeğinde 2000 yılı TÜİK verilerine göre İdil’de büyükbaş hayvan varlığı 8.550 tane iken 2011 yılında %102,9 artışla 17.344 tane başa yükselmiştir. Aynı dönemdeki süt üretimindeki ise 5.332 tondan % 266,8 artışla 19.556 tona yükselmiştir.¹²⁴ Hayvan sayısındaki %103’lük artışa rağmen süt üretimindeki yaklaşık %267’lik artışın nedeni kültür ırkı hayvan sayısındaki artıştır. İdil ilçesinde 2000 yılında toplam büyükbaş hayvan popülasyonundaki yüksek verimli kültür ırk ve kültür ırkı melezi oranı %24,5 iken, 2011 yılında bu oran %50,1’ya çıkmıştır. İlçe hayvan popülasyonundaki kültür ırkı oranı Türkiye ortalamasının çok altındadır (%80,4).¹²⁵

Büyük baş hayvancılıkla uğraşan ailelerde genellikle 2-3 baş sağmal inek olmak üzere toplam 8-10 baş büyük baş hayvan bulunmaktadır. TÜİK verilerine göre 2000 yılında İdil ilçesinde 32.000 baş koyun varken 2011 yılında bu sayı 131.100 başa yükselmiştir. 2000 yılında 23.000 baş keçi varlığı, 2011 yılında 60.600 başa yükselmiştir.¹²⁶ İdil Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü verilerine göre 2011 yılında 28.650 baş koyun, 17.450 baş keçi olmak üzere toplam küçükbaş hayvan varlığı 46.100 baştır.

Küçükbaş hayvancılık yapan ailelerde ortalama hayvan sayısı 50-100 arasındadır. Büyük ve küçükbaş hayvanlardan elde edilen süt genellikle aileler tarafından peynir, yoğurt yapılarak İdil şehir merkezi ve Cizre’de pazarlanmaktadır. İdil Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğü verilerine göre 2012 yılında toplam büyükbaş hayvan varlığı 17.837 baş, küçük baş hayvan varlığı 244.638 baştır.¹²⁷

¹²⁴ [Htp://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul](http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul) [25.07.2013]

¹²⁵ [Htp://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul](http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul) [25.07.2013]

¹²⁶ [Htp://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul](http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul) [25.07.2013]

¹²⁷ *İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m s.49.*

Bir önceki yıla göre hayvan sayısında 2012 yılında göze çarpan bu büyük artış tahminimizce hayvanların daha önce istatistiki resmi kayıt verilerin alınmadığına bağlanabilir. İdil ilçesindeki 2012 yılındaki hayvan varlığı istatistiki verileri tablo 1.15’te verilmiştir.

Tablo 1. 15 İdil İlçesindeki 2012 Yılındaki Hayvan Varlığı İstatistikî Verileri

Köy	İşletme Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sayısı	Büyükbaş Hayvan Sayısı
Açma	55	2.590	223
Akdağ	52	1.865	59
Akkoyunlu	50	932	136
Aksoy	27	2.652	177
Alakamış	80	446	152
Merkez Atakent Mah.	7	1.797	2
Basak	16	630	22
Bereketli	7	866	7
Bozburun	5	493	0/?
Bozkır	56	842	388
Çığır	182	2.633	622
Çınarlı	31	1.376	141
Çukurlu	21	3.180	239
Dirsekli	84	236	296
Dumanlı	97	3.182	176
Duru	117	930	562
Gedik	8	406	0/?
Gültepe	35	0/?	53
Güzelova	33	2.025	177
Haberli	14	2.405	189
Hendek	18	502	30
Işık	25	869	501
Karalar	212	5.703	761
Kaşıkcı	26	0/?	87
Kayalı	11	3.159	23

Kayı	22	632	104
Ketli	16	588	11
Kırca	36	268	71
Kozluca	183	0/?	348
Merkez Yukarı Mah.	99	24.051	38
Ocaklı	73	0/?	137
Okçu	75	991	321
Ortaca	3	351	115
Peçenek	8	974	4
Pınarbaşı	279	11.065	1.459
Sarıköy	2	572	0/?
Sırtköy	337	24.874	387
Sulak	190	11.030	395
Şekerköy	10	0/?	74
Teke	196	6.34	624
Tepecik	111	1.249	315
Tepeköy	147	3.663	850
Varımlı	76	3.091	446
Yörük	38	3.966	150
Yukarı	5	1.562	6
Yuvalı	40	4.522	303
Yüksekköy	90	4.239	756
TOPLAM	-	244.638	17.837

Kaynak: :İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Entegre ve Kırsal Kalkınma Programıİdil Alt Bölge Kırsal Kalkınma Planı, Mevcut Durum Analizi ve Strateji Raporu, Türkiye Kalkınma Vakfı, Kasım, 2012, s.50

İdil ölçeğinde hayvancılık sektörünün İdil ekonomisi üzerindeki etkisi büyük olduğu aşikârdır. İdil ilçesindeki tüm yerleşim birimlerinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapıldığı bilinmektedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan köylerin başında; merkez ilçedeki mahalleler olmak üzere (51.030), Sırt köy (24.874 baş), Oymak (16.975), Pınarbaşı (11.065 baş), Sulak (11.030 baş), Oyalı (9.004 baş), Yalaz (7.901 baş), Teke (6.034 baş) ve Yazman (7.616 baş) gelmektedir. İdil ilçesindeki hayvan varlığı kayıtları incelendiğinde TÜİK, verileriyle Gıda, Tarım ve Hayvancılık İlçe Müdürlüğünün verileri arasında farklılıkların olduğu gözlenmiştir.

Mevcut durum raporunda her verilere de yer verilmiş ancak, plan ve proje önerisinde ilçe Müdürlüğünün verileri dikkate alınmıştır.

İdil ilçe özelinde yaşayan aileler kendi ihtiyaçlarını (yumurta ve et) karşılaya bilmesi başta tavuk olmak üzere, hindi, kaz vb. hayvanlar yetiştirilmektedir. İdil ilçesindeki kümes hayvancılığı TÜİK istatistikî verileri tablo 1. 16'da verilmiştir.

Tablo 1. 16 İdil İlçesindeki Kümes Hayvancılığı TÜİK İstatistikî Verileri

Yıllar	Cins	Adet
2000	Yumurta Tavuğu	30.000
	Hindi	3.000
	Kaz	2.000
2005	Yumurta Tavuğu	28.500
	Hindi	5.100
	Kaz	1.900
2010	Yumurta Tavuğu	27.000
	Hindi	5.200
	Kaz	1.900
2011	Yumurta Tavuğu	24.000
	Hindi	4.500
	Kaz	1.400

Kaynak: TÜİK ([www.tuik.gov.tr /hayvancilikapp](http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp))

Tablo 1.16'daki verilere göre baktığımızda bu istatistikî bilgilerden anlaşılan bu tavukçuluk anlayışı sadece ihtiyaç amaçlıdır. İdil ilçesinde kırsal alanda yaşayan ailelerde kendi ihtiyaçlarını karşılamak için 5-10 adet tavuk saklanmaktadır. İlçede böylece tavukçuluğun olmadığı gözlenmiştir.

3.3.8. Bal Ormancılığı ve Arıcılık

Bal üretimi ve balcılık doğası gereği arıların üretim hasebi itibariye bitki örtüsü yoğun olan yerlerde doğal olarak hayat sahası bulabilmektedir. İdil özeli genel olarak bakıldığında orman kaynakları bakımından fakir olduğu sayılmaz. Ancak, arıcılık faaliyetine zemin oluşturabilecek plantasyonların tesis edilmesi önem arz etmektedir. Okaliptüs, Yalancı akaraysa, Badem, Söğüt, Akçaağaç, İğde, Keçiboynuzu, Sofara türleri gibi ağaç türleri ile ağaçlandırma yapılarak, ayrıca korunga, Yabani yonca, Deve diken, Kekik, Geven, Karaçalı gibi bal verimi önemli olan otsu ve çalimsı bitkilere yer verilerek arıcılara ekonomik alt yapı oluşturularak arıcılara önemli yardımlar sağlanabilir.

Arıcılık faaliyeti, arıların ballarını bitki özlerinden beslenmek suretiyle bal ürettikleri hasebiyle doğada biyolojik çeşitliliğin korunması ve gelecek nesillere aktarılması, sürdürülebilir gıda güvenliğinin sağlanması ile Türkiye ölçeğinde İdil özelinde toprakların büyük bir kısmını tehdit eden erozyonun önlenmesi bakımından desteklenmesi gereken stratejik bir sektördür. Dolısıyla bu stratejik hedef İdil özelinde önemlidir.¹²⁸

Genel mahiyet itibariyle İdil ilçesinde sulama suyunun olmaması, tarımsal arazi varlığının çok taşlı olması, ilçe için alternatif gelir kaynakları üretilmesi bir ihtiyaç olmuştur. Özelde arıcılık faaliyetinin bu amaç için önemli bir araç mahiyeti taşımaktadır. Arıcılık faaliyetinde tarımsal arazi gerekmediği için bu bakımdan son derece uygun bir faaliyettir. Bu anlamda baktığımızda ilçede gelir çeşitliliğini sağlamak amacıyla ilçede gelir çeşitliliğini sağlamak açısından ve ayrıca doğanın ekolojik dengesinin devamı açısından önem arz edip bu amaca hizmet etmektedir.

3.3.9. Sanayi

Sanayi faaliyeti Güney Doğu Anadolu ölçeğinde, Şırnak ili genelinde ve olduğu gibi İdil ölçeğinde de geri kalmıştır ve pek hayat sahası bulma imkânı elde edememiştir. İlçede bulunan sanayi kuruluşları sınırlıdır. İlçede 2 adet un işleme atölyesi sınaî işletmeler, atölye düzeyi faaliyet mahiyetinde olup. İlçenin bu alandaki

¹²⁸İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m s.54.

toplam istihdamı 73 kişi olarak belirlenmiştir.¹²⁹ İdil ilçesinde atölye özelliği taşıyan 2 tekstil atölye de mevcuttur. Bu özellik doğrultusunda İdil ilçesinde mevcut işleme ve sanayi tesisleri tablo 1. 17’de verilmiştir.

Tablo 1. 17 İdil İlçesinde Mevcut İşleme ve Sanayi Tesisleri

Alt Sektör/ Yatırım/Konusu	İşletme Kuruluş Yeri ve Mülkiyet (Özel/Kamu)	Toplam İşletme Sayısı	Faal İşletme sayısı	Kapasiteri (Gün veya Yıl)	İstihdam Sayısı
Gıda Sanayii Un Atölyesi	Özel	2	2	-	20
Küçük Tekstil Atölyeleri	Özel	2	2	-	20
Fayans Yapıştırma Ürünü Üretimi	Özel	1	1	-	5
Konkasör Tesisi Beton Santrali	Özel	1	1	-	6
BİMS Tuğla Asmolin Atölyesi	Özel	2	2	-	20

Kaynak: Gözlem Teknikleri İle Envanter Çalışması , İdil 2012.

İdil ilçe ölçeğinde KSS bulunmamakta ve ilçenin değişik cadde ve sokakları üzerinde 15 adet işyeri bulunmaktadır. 2005 yılında pss kooperatifi kurulmuş, fakat hazine arazisi üzerinde yapılması düşünülen KSS ulaşımının mesafeli olacağı düşünüldükçe, yer seçiminin temini konusunda özeli yakınlık konusunda sorun teşkil edeceği kanaatine varılmıştır. İdil ilçesindeki mevcut küçük esnaf ve sanatkâr işletmeleri tablo 1. 18’de verilmiştir.

Tablo 1. 18 İdil İlçesindeki Mevcut Küçük Enaf ve Sanatkar İşletmeleri

Teorik	Mevcut	Mevcut işyerlerinin	Ek KSS’ye İhtiyaç Olup
--------	--------	---------------------	------------------------

¹²⁹İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu “a.g.m, s.54.

Kapasitesi	İşyeri Sayısı	Sektörlere Göre Dağılımı	Olmadığı
Planlanmamış	15	1. Marangoz 2. Kaynakçı 3. Mobilyacı 4. Kaportacı 5. Oto Elektrikçi	İdil İlçesinin KSS'ye ihtiyacı Midyat ve Cizre ilçesindeki işyerlerinden temin edilmektedir ilçede 100 işyeri kapasiteli bir KSS'ye ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynak : İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği, *Strateji Raporu, a.g.m, s.55.*

3.3.10. Turizm ve Hizmet Sektörü

İdil ilçesindeki hizmet sektörü gerekli olan ihtiyacı karşılayamamaktadır hizmet sektörü bazında 135 nakliye kamyonu çalışmaktadır 107 minibüs,12 taksi, 256 imalat, 39 kuaför/berber, 19 internet kefe, 10 lokanta, 8 fırın, 9 kahve, 150 market/bakkal, 15 kasap, 6 terzi bulunmaktadır.; ancak gerekli olan ihtiyacı karşılayamamaktadır. Aşağıda Tablo 1. 19'da verilen istatistikî bilgiler Esnaf ve Sanatkârlar Odasına kayıt zorunluluğu olmadığı için, yapılan beyanlara göre Hizmet meslek gruplarına ait işletmelerin verilen sayılardan daha fazla sayıda olduğu ifade edilmiştir.

Tablo 1. 19 İdil İlçesinde Bulunan Hizmet Sektörü İşletme Sayıları

Faaliyet Konusu	İşletme Sayısı	İstihdam Sayısı	Diğer
Taşımacılık	254	254	–
1. Kamyon	135		–
2. Minibüs	107		–
3. Taksi	12		–
Hizmet Meslek	256	500	–

GRUPLARI			
1. İmalat	39		–
2. Kuaför/ Berber	19		–
3. İnternet Kafeciler	10		–
4. Lokantacılar	8		–
5. Fırıncılar	9		–
6. Kahveciler	4		–
7. Bakkal/ Market Ve Diğer	150		–
8. Kasap	15		–
9. Terzi	4		–
TOPLAM	510	754	–

Kaynak : İdil Şoförler Odası ve İdil Esnaf ve Sanatkarlar Odası, 2012.

İdil özelinde turizm faaliyetlerinin ilçe ekonomisine etkisini ele alacak olursak turizm faaliyetlerin yeterince tanıtılmadığı hasebiyle yok denecek kadar azdır. Özellikle inanç ve tarih-kültür turizmine destek olacak bir dizi kaynak eser bulunmasına rağmen, turizm sektörü ile ilgili olarak henüz herhangi bir hizmet söz konusu değildir.

Şırnak ölçeğinde İdil özelinde turizm ve belediye belgeli tesisler bütününde konaklayan yabancı sayısı çok az sayıda yer tutmakta olup, 10 yıllık süreçte artış göstermiştir. Ancak il, bölgenin olağanüstü durumu nedeniyle olumsuz etkilenmiş ve bu nedenle konaklama yapan yerli ziyaretçi sayısı oldukça düşmüştür. Buna karşılık son yıllarda geceleme sayısında %40 artış gözlenmiştir. İlçede turizm ve Belediye

Belgeli herhangi bir tesis bulunmamaktadır. Turizm açısından, turların konakladığı yer ve tur güzergâhları içinde İdil ilçesi yer almamaktadır.¹³⁰

3.3.11. Habur Sınır Kapısı ve Havaalanı

Genel mahiyet itibariyle Şırnak Ölçekli İdil endeksli ticari ekonomik yapıya baktığımızda, coğrafi konum olarak idil ilçesi Habur sınır kapısına yakın olması hasebiyle, genellikle nakliye üzerine kurulu bir ekonomik faaliyetle yararlanmaktadır.

İdililer genellikle 2-3 kişi bir araya gelerek şirketler kurmakta ve bu şirketler üzerinden uluslararası nakliye yapabilecek C-2 yetki belgesi gibi belgeleri temin ederek uluslararası taşımacılığı yapabilmektedirler. İdil ilçesinde yaklaşık olarak 100 adet limitet şirketi, bir adet anonim şirket, 300 adet küçük esnaf, 400'e yakın nakliyecisi ve 1500'e yakın özel oto (taksisi, minibüs, kamyonet) ekonomik getirisi olan işletme bulunmaktadır.¹³¹ Genel olarak Mersin ve Antep gibi illerde yaşayan İdilliler yurtdışıyla ticaret yapma imkânını bulmaktadırlar. Buralarda yaşayan İdillilerin kurduğu şirketlerde yüzlerce vatandaş çalışma imkânı bulmaktadırlar. Ağırıklı olarak Irak, İran, Türki Cumhuriyetler ve sık olmakla beraber Avrupa ülkeleri ile ihracat ve ithalat yapmaktadırlar.

Havaalanı bir bölgenin turizm, sanayi ve ticaret sektörlerindeki gelişimi için önemli etkileri olan bir ulaşım altyapısıdır. Yüksek maliyeti olan bu tür kamu yatırımları için karar verme aşamasında uzun vadeli ve kapsamlı planlamalar yapmak ve dar perspektifi düşünmemek ana etkidir.¹³²

Şırnak Şerafettin Elçi Havaalanının İdille sadece 17 km uzakta olması hasebiyle İdil ekonomisine ciddi katkılar vereceği kanaati taşınmaktadır. Şırnak valiliği Bu havaalanı projesi için 677 bin 500 metrekarelik alanı kamulaştırmıştır. Havaalanı'nın altyapı ve müteferrik işleri inşaatı 2010 yılı yatırım programında 37 milyon TL toplam proje bedeli ve 3 milyon 476 bin TL yıllık ödenek ile yer almaktadır.¹³³

¹³⁰İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m , s.56.

¹³¹ "İdil Aylık-Kültür-Sanat Dergisi" , Yıl 2, Sayı 5, İdil 2011, s.34.

¹³² <http://www.emo.org.tr>. [30.10.2013]

¹³³<http://www.İdil.gov.tr> [30.10.2013]

Havaalanı İdil ekonomisine getirisi yanında bölge endeksli baktığımızda Şırnak iline ekonomik hareket getireceği düşüncesi hâkimdir. Özellikle Irak'tan Türkiye'ye olan uçuş ücretleri çok yüksek olduğu bilinmektedir. Irak'tan İstanbul'la seyahat etmek isteyen bir kişi bunun karşılığında gidiş-dönüş ortalama 1000 TL ödemek zorunda kalmaktadır. Ancak Irak'tan karayolu ile Şırnak havaalanına ulaşımın sağlanmasıyla, İstanbul'a yapılacak gidiş-dönüş bir seyahatin ortalama maliyeti 200 TL'yi bulmaktadır.¹³⁴

3.4. KÜLTÜREL YAPI

İdil'in sosyal yapısına baktığımızda genel olarak kozmopolit ve türevleri ile birlikte çeşitlilik arz eden bir yapı teşkil etmektedir. İdil tarihinin büyük bir bölümünde göç güzergâhlarının bir kavşak noktası olarak pek çok kültürün izini taşıyan bir merkez olma özeliği taşımaktadır. İdil ilçesinin önemli yerleşimcileri arasında Müslüman Kürtler, Süryanîler, Yezidîler yaşamaktadır. İdil Süryanileri, uzun süre ilçede sorun yaşamaksızın huzur içinde yaşamışlardır. Aynı zamanda İdil ve Midyat arasındaki bölgede Yezidî Kürtlerde yaşamışlardır. Bagog Dağında Yezidîlerin yaşadığı bilinmekle birlikte, bölgenin yakın tarihinde sadece Kiweh (Mağara) köyünde yaşadıkları hatırlanmaktadır. Süryani nüfusu Osmanlının son dönemlerinden başlayıp 1990'lara kadar uzanan bir zaman aralığında Peyderpey göç etmek durumunda kalmışlardır. İlçe merkezinde Süryani nüfusun azalmasına paralel olarak bölgede hâkim nüfus konumunda bulunan Müslümanlar ilçe merkezinde çoğunluğu oluşturmaya başlamışlardır.¹³⁵ Bir zamanlar Yezidîlerin yaşadığı Mağara (Kiweh) köyünde ise 90'lı yıllardan sonra boşalmıştır.

Köyler ve ilçe merkezi genel olarak coğrafi terminoloji olarak ifade edebileceğimiz Tur Abdin bölgesinde yer almaktadır. Özellikle ilçe merkezi ve Midyat arasında bulunan köylerin önemli bir kısmı, eskiden Süryani nüfusun yoğun

¹³⁴ Dilek Coşkun, Emre Esat Topaloğlu, "İdil'de Kurulacak Olan Havaala'nın İlçenin Sosyo Ekonomik Yapısına Muhtemel Etkileri" Adlı Tebliğ, , " *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.144.

¹³⁵ Mehmet Kurt, "İdil'de Göç ve Kimliklerin Dönüşümü," *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011, s.152.

olarak yaşadığı bir bölgedir. Fakat 1915 olayları, bölgede sadece Ermenileri etkilemekle kalmamış Süryani nüfusunu dezavantajlı bir duruma neden olmuştur.¹³⁶

3.4.1. İdil'in Aile Yapısı

Büyük uygarlıkların kurulduğu Mezopotamya bölgesinde yer alan İdil ilçesi, değişik tarih devirlerinde çeşitli uygarlıkların etkisi altında kalmış ve her uygarlık bu güne değin izle bırakmıştır. İdil ilçesinin aile yapısı TKV uzmanlarınca İdil'de sosyogram ölçeğinde seçilmiş köylerinde örneklem hane halkı anketleri sonuçlarına göre, İdil kırsak alanında hane halkı büyüklükleri 2 ile 24 kişi arasında değişmekte olup, ortalama hane büyüklüğü yaklaşık olarak 8.65 kişidir. Bu hane halkı büyüklüğü İdil kırsal alanında geniş ve çok çocuklu aile yapısının egemen olduğunu göstermektedir.

İdil Ekonomisinin ekonomi özeliği ve halkın geçim kaynakları dikkate alındığında geniş aile yapısını daha iyi anlaşılabilir. Bu yapı bir nevi geniş aile yapısını desteklerken, diğer yandan da çekirdek aileye geçişi gerekli kılmaktadır. Özellikle erkek nüfusun batı illerine geçici işlerde çalışmak için iç göçe tabi olmaları hasebiyle kendi köylerinde yapılacak tarım işçiliği vb. işlerde aile içi yardımlaşma ve dayanışmayı gerektirdiğinden kalabalık ve geniş aile yapısını desteklerken, özellikle genç evlilerin kentlere göç etmeleri eğilimi çekirdek aile yapısının oluşumuna yol açmaktadır. Köylerde yapılan odak grup çalışmalarından elde edilen bilgilere göre, genelde hanelerde birkaç kuşak bir arada yaşamakta, evlenen çocuklar evden ayrılıp ayrı bir ev inşa etmektedir.

Değindiğimiz bu kalabalık ve geniş aile yapısı gereği çok çocuklu aile yapısını beraberinde getirmiştir. Hane büyüklüğünü artıran temel hususta bu çok çocukluk eğilimidir. Ailelerde çocuk sayısı ortalama olarak 5-7 arasında değişmektedir. Bazı ailelerde çocuk sayısı 10'a kadar çıkabilmektedir.¹³⁷

3.4.2. Yöresel Sosyal Etkinlikler ve El Sanatları

İdil ilçesinde bir dizi etkinlik zamanla geleneksel olarak yapıp süre gelmektedir. Bu etkinlikler tablo 1. 20'de verilmiştir.

¹³⁶Neşe Özgen, *a.g.m*, s.5.

¹³⁷ "İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, *a.g.m* s.25.

Tablo 1. 20 İdil İlçesinde Düzenlenen Sosyal ve Kültürel Etkinlikler

NO	Etkinlik	Tarih
1)	Birinci Bizim İdil Şenliği	11-12 EKİM 2004
2)	İkinci Bizim İdil Festivali	2-8 KASIM 1998
3)	Üçüncü Bizim İdil Eğitim, Bilim, Kültür Şenliği	28-30 NİSAN 2000
4)	Dördüncü Bizim İdil Şenliği	2001
5)	Beşinci Bizim İdil Eğitim Kültür ve Sanat Şenliği	08-10 EKİM 2004
6)	<i>“Uluslar arası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu”</i>	12-13 MART 2011
7)	Yedi Bölge Yedi Renk İdil’de Buluşuyor Halk Oyunları Festivali	11-12-13 ARALIK 2010
8)	Türkiye Eskrim Turnuvası Final Yarışmalarının İdil’de Düzenlenmesi	2010
9)	Türkiye Eskrim Turnuvası Final Yarışmalarının İdil’de Düzenlenmesi	2008

Kaynak:<http://www.idil.gov.tr>

3.4.3. Doğal ve Kültürel Değerler

İdil ölçeği kültürel özellik çerçevesinde baktığımızda kültürel envanterinde çok sayıda tescilli eser bulunmaktadır. Bu kültürel envanterin büyük bir kısmını Süryani kiliseler oluşturmaktadır. İdil ilçesinde tescilli tarihi ve doğal varlıklar tablo 1. 21’de verilmiştir.

Tablo 1. 21 İdil İlçesinde Tescilli Tarihi ve Doğal Varlıklar

NO	Kültür Varlığı	Yeri	Niteliği	Tescil Karar Tarihi Sayısı
20	Maraday Kilisesi	Basak Köyü	Dinsel	2.11.2002 3037

21	Maryohanna Klisesi	Öğündük Köyü	Dinsel	2.11.2002 3036
22	Mor Corcıs	İlçe Merkezi	Dinsel	–
	Mor Şemun	İdil İlçe Merkezi	Dinsel	–
23	Meryemana Kilisesi	İdil İlçe Merkezi Aşağı Mah.	Dinsel	17.2.2005 177
	Mortuma Kilisesi	Haberli Köyü	Dinsel	10.6.2009 2294
	Mor Şalito	Haberli Köyü	Dinsel	10.6.2009
	Mor Kavmi	Haberli Köyü	Dinsel	10.6.2009
	Mor İsmi	Haberli Köyü	Dinsel	–
	Mor Eseyo	Haberli Köyü	Dinsel	–
	Mor Barsavmo Manastırı	Haberli Köyü	Dinsel	–
	Mor Dodo	Haberli Köyü	Dinsel	–
24	Asırlık Ağaç	İdil İlçe Merkezi Aşağı Mah. (Meryem Ana Kilisesi Bahçesinde)	Doğal Varlık	17.2.2005 177
25	Hendek Harabeleri	Hendek	Kalıntılar	10.2.1990 388
26	Taşınmaz	Basak Köyü	Sivil Mimarlık	13.10.1988 62
47	Timur Çeşmesi	İdil İlçe Merkezi	Tarihi	–
48	Havindikaya Yerleşimleri	Oyalı Köyü	–	–

Kaynak: GAP BKİ, GAP Bölgesi Turizm Master Planı, Mevcut Durum Raporu, 2011

3.4.3.1. Timur Çeşmesi: 15. yüzyıl tarihi eserlerindedir. Önemli ve nadide bir eser olduğu aşikâr. Timurlenk tarafından yaptırıldığı için ismi Timur çeşmesidir. Tüm Anadolu baz alındığında Timur adı ile anılan tek tarihi eser bu çeşmedir. O yönde bir tek ele sahiptir. Çeşmenin içyapısında birbirine bağlantılı kanallar olduğu söylenmektedir. Timur çeşmesinin yapıldığı dönem içerisinde evlerden daha yüksek

bir tepeye yapıldığı bilinenler arasında. Fakat geçmişten süre gelen bu çeşme doğal afetlerden kaynaklı olarak evlerin seviyesine kadar inmiştir. Bir rivayete göre bilgiler bu şekildedir ancak çeşmenin konumu hakkında kesin bir yazıt, kitabe veya işaret henüz bulunabilmiş değil. Dolayısıyla şuanda sadece rivayet aşamasında.¹³⁸

İdil ilçe merkezinde 1 adet kullanılan 7 adet kullanılmayan olmak üzere toplam ana kilise ile birlikte 8 kilise vardır bunlar.¹³⁹

- 1) Meryem Ana Kilisesi
- 2) Mor Eşayo
- 3) Mor Gorgis
- 4) Mor Şemon
- 5) Mor Yakup
- 6) Mor Mejdalaniye
- 7) Mor Ğızlayto
- 8) Mor Yohanon

3.4.3.2. Meryem Ana Kilisesi: İdil, Hatay ve Midyat'tan sonra Anadolu'da Hıristiyanlığın yayıldığı üçüncü yerleşim birimidir. İlçe merkezinde bulunan Meryem Ana Kilisesi M.S. 57 yılında yapılan kilise Şırnak ilinin İdil ilçesinde bulunmaktadır. 3 bölüm olarak yapılmasına karşın bugün 2 bölümü mevcut olup 1 bölümü gerek yıkımlar gerek tarihte yapılan savaşlardan veya doğa olaylardan dolayı yıkılmıştır.¹⁴⁰

Hatay ve Midyat'tan sonra Hıristiyanlık için 3. adımı oluşturmaktadır. Dolayısıyla tüm Hıristiyan âleminde ayrı bir önem taşımaktadır. Ayrıca inanç turizmi açısından da önemli bir halkadır. Özellikle İdil ilçesinde yaşayan Süryaniliğin yayılışı da bu dönemlerde Meryem Ana kilisesine dayanmaktadır.

Kilise için bölgeye gelen Mor Aday isimli havari Süryaniliği yaymıştır ve İdil'de yapılan diğer kiliselerin adeta temelini atmıştır. Kesme taşlar ile üç nefli bir imar planı olan üzeri normal çatı olarak örtülmüş kiliseden günümüzde sadece ufak bir bölüm sağlam olarak gelebilmiştir. Tarihinin çok eskilere dayandığını var

¹³⁸<http://tr.myturkeytravel.com/sirnak/idil/timur-cesmesi> [20.11.2013]

¹³⁹ “İdil Belediyesi 2004-2008 Faaliyet Raporu”, İdil 2008, s.13.

¹⁴⁰ “İdil Belediyesi 2004-2008 Faaliyet Raporu”, İdil 2008, s.13.

sayarsak aslında çokta kötü sayılmaz. Neredeyse 2000 yılı devirmeye hazırlanıyor yakında. Hıristiyanlığın Türk toprakları üzerinde ki en büyük tarih ve kültür mirası desek abartı olmaz.¹⁴¹

3.4.3.3. Mor Aday Kilisesi: Kilise öğündük köyüne bağlı Basak mezrasında bulunmaktadır. Eski bir Süryani yerleşimi olan köy, 19. Yüzyıl sonlarında terk edilmiştir. Terk edilmesinden sonra bir ara ev olarak kullanılan kilise günümüzde kendi haline bırakılmıştır. Kilisenin güneybatısına iki mekân daha eklenmiştir. Birincisi iki katlı, ikincisi tek katlıdır. Üzerleri beşik tonoz örtülü küçük ölçekli mekânlardır. Ayrıca kuzeydoğu, kuzeybatı, güneybatı ve kuzey cephe ortasına eklenen silindirik kuleler yapının görünüşünü etkilemiştir. Bu kuleler aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Dış cepheler taş örgü ve düzgün yapıdadır. Tescilli olan kilise ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

3.4.3.4. Mor Yakup Kilisesi: İdil ilçesi öğündük Köyü'nde yer alan kilisenin MS 600 yıllarına ait olduğu düşünülmektedir.¹⁴² Kilise köyün içinde bir manastır kompleksi olarak yapılmıştır. Avluya güneyden anıtsal bir kapı ile girilmektedir. Yapıda çoğunlukla taş malzeme kullanılmıştır. Kemer ve üst örtüde tuğla kullanılmıştır. Kilise faaliyettedir. Tescilli olup ibadet ve ziyarette açıktır.

3.4.3.5. Mor Dodo Kilisesi: Kilise İdil ilçesi Haberli köyünün kuzeybatısında, köye hakim bir noktada yer almaktadır. Kompleks bir yapıdır. Kilise farklı farklı dönemlerde muhtelif onarım ve eklentiler yapılmıştır. Yapı tamamen taş malzeme ile inşa edilmiştir. Süryani kilisesi olan yapı oldukça sağlam durumdadır ve ibadette açıktır.

3.4.3.6. Mor Şemun Kilisesi: İdil ilçe merkezinde bulunan mor Şemun kilisesi, bir dönem cezaevi ve kahvehane olarak kullanılmıştır. İdil Süryani kadim vakfına ait kilisenin vakıf tarafından restore edilerek yeniden yerli siyah ve süsleme amaçlı beyaz taşla yeniden asline uygun olarak inşa edilmektedir.

Daha önce harap vaziyette olan kilisenin çevresi ve bahçenin temizliği İdil belediyesi tarafından yapılmıştır. Ayrıca idil'de Mor Eşayo Kilisesi, Mor Yakup, Mor Mejdalaniye, Mor Azizlayto, Mor Yohanon, tarihi Mor Yakup evi

¹⁴¹<http://tr.myturkeytravel.com/sirnak/idil/meryem-ana-kilisesi> [15.10.2013]

¹⁴²"İdil Belediyesi 2004-2008 Faaliyet Raporu", İdil 2008, s.14.

bulunmaktadır. Bu kiliselerin hiç biri halen ibadette açık değildir. İdil Süryani Kadim Vakfı kademeli olarak kiliselerin restorasyonlarına devam etmektedir.

3.4.3.7. Mor Corcis Kilisesi: İdil kent merkezinde bulunan kilise MS 303 yılında inşa edilmiştir. İdil Süryani Kadim Vakfı tarafından restore edilmiş ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

3.4.3.8. Mor Eseyo Kilisesi: Mor Dodo kilisesinin güneyinde avlunun kuzey doğusundadır. Avluya bakan batı cephesine derin bir apsis açılmıştır. Kilisede farklı dönemlerde çeşitli onarım ve eklentiler yapılmıştır. Kilise tamamıyla taştan inşa edilmiştir. Dıştan düz dam örtülü olarak yapılmıştır. Cephesindeki avluya açılan dış apsis önemlidir. Günümüzde faaliyette değildir.¹⁴³

3.4.3.9. Mor Meryem Kilisesi: İdil ilçesi haberli köyünde bulunan kilise köyün güney yamacında kurulmuştur. Taş duvarlı ve tek neflidir. Kuzey cepheden tek bir kapıyla girilmektedir. Sağlam ve faaliyettedir.

3.4.3.10. Mor Kavmi Kilisesi: İdil ilçesinde bulunan kilise iki bölümlü olup girişte naos bölümü ile bulunan doğusundaki mezbahtan oluşmaktadır. Sıvalı olan duvarlarına kırmızı renk ağırlıklı kök boya ile figür ve süslemeler yapılmıştır. Yapının dış cephesinde oldukça iri blok taşlar kullanılmıştır. Ziyaret amacı dışında kullanılmamaktadır.

3.4.3.11. Mor Barsavmo Manastırı: Manastır İdil ilçesi haberli köyünün güneydoğusunda meskûn mahal dışında yer almaktadır. Badem ağaçları arasında yüksek bir yere kurulmuştur. Köyden patika bir tol ile gidilmektedir. Kilisenin kuzeyinde çan kulesi, kuzey doğusunda ise anıt mezar bulunmaktadır.

3.4.3.12. Mor Tuğma Kilisesi: İdil ilçesi haberli köyünde bulunan kilise tek nefli ve doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Ortasında taştan bir sunak masası, duvarlarına muhtelif nişler ve güneydoğu köşesine pencere açılmıştır. Yapıda tümüyle taş malzeme kullanılmıştır. Sağlam durumda olan kilise halen kullanılmamaktadır.¹⁴⁴

¹⁴³ “İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Strateji Raporu, a.g.m, s.29.

¹⁴⁴ “İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği, Strateji Raporu, a.g.m, s.29

3.4.3.13. Mor Şalito Kilisesi: İdil ilçesi haberli köyünde bulunan kilise kuzeyden güneye doğru eğimli bir araziye yapılmıştır. Taş duvarlı ve tek neflidir. 2006 yılında köydeki Süryani halk tarafından onarılmıştır.

3.4.3.14. Mor İsminu Kilisesi: İdil ilçesi haberli köyünde bulunan kilise köyün güney tarafında yolun altındaki mezarlığın kuzeyinde yer almaktadır. Sağlam durumda olan kilise halen kullanılmaktadır. Mezarlık içerisinde de sanduka şeklinde süslemeli Süryani mezar yapıları bulunmaktadır.

3.4.3.15. Aladino Kasrı: İdil ilçesi Alodino mevkinde, meskûn mahal dışında, Dicle nehri kenarında yer almaktadır. Üzeri düzleştirilmiş büyükçe bir kaya üzerinde tek katlı olarak inşa edilmiştir. Nehre bakan cephesi kemerli üç pencereyle hareketlendirilmiştir. Üst örtüsü yıkılmıştır. kasr 2009 yılında tescil edilmiştir. İdil tarafından ulaşımı zordur.

3.4.3.16. Havindi Kaya Yerleşimleri: Havindi Kaya Oyuğu yerleşimleri İdil ilçe merkezinin 29 km güneyinde yer almaktadır. Mağaraların bulunduğu alan İdil-Midyat karayolunun 20. Kilometresinde yer alan Oyalı köyü yol ayrımının 9 km güneyindedir. Söz konusu kaya yerleşimleri kayalık alanların oyulması suretiyle yapılmıştır. Yolun sağ tarafında 28'i yerleşim, 4'ü su sarnıcı ve 1 tanesi de cami olarak kullanıldığı anlaşılan 33 adet kaya yerleşmesi tespit edilmiştir. Yolun solunda ise 4 kaya yerleşmesi yer almaktadır. Havindi Kaya Yerleşimleri günümüzde kullanılmamaktadır. Mimarı yapı olarak özellikle Hasankeyf'te bulunan kaya yerleşmeleri ile benzer özellikler taşımaktadır ¹⁴⁵

¹⁴⁵ "İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği , Strateji Raporu, a.g.m, s.29

SONUÇ

İdil bölgesi tarihî süreçte birçok medeniyete beşiklik etmiş bir coğrafyadır. Bölgenin bugünkü yapısına baktığımızda geçmişin izlerini görmek mümkündür. İdil kurulduğu dönemden itibaren, bulunduğu konum itibariyle önemli bir yerleşim merkezi olmuştur.

Hezex ve çevresi İslâm öncesi tarihîni M.Ö. 5000 yıllarına kadar götürme mümkün görünmektedir. Bu coğrafya üzerinde farklı dönemlerde farklı uygarlıklar kurulmuştur. Bölgede hüküm süren uygarlıkları kronolojik bir sıraya tabi tutacak olacak olursa M.Ö 3000-2000'de Sabura ve Hurri medeniyetleri ile karşılaşılacaktır. Hurri ve Mitanilerden sonra bölgeye Asurlular ve Urartular egemen olmuştur (M.Ö1260-653). Urartulardan sonra Bölgede sırasıyla İskitler (331-323), Selevkoslar (323-140) Partlar (140-85), Büyük Taigran (85-69) ve Romalıların (M.Ö.69-M.S.53) egemenliği söz konusu olmuştur. M.S. 53-395 tarihleri arasında bölgenin Partlar-Romalılar, Sasaniler-Romalılar arasında sık sık cereyan eden mücadelede sürekli olarak sahip değiştirdiği ve daha çok Roma egemenliğinde kaldığı, 395'ten sonra da Bizans yönetimine girdiği görülmektedir. 639 tarihine kadar devam eden Bizans hâkimiyeti döneminde de bölgede zaman zaman İran-Bizans savaşları olmuştur.

İdil çok kültürlü yapısıyla, ipek yolu geçiş güzergâhında aynı zamanda konar-göçer aşiretlerin kültürel havzası içinde bulunmasıyla önemli bir merkez olma özelliğini taşımaktadır. İdil ilçesinin önemli yerleşimcileri arasında Kürtler, Süryanîler ve Yezidîler bulunmaktadır. İdil Süryanîleri, uzun süre ilçede huzur içinde ve çok sorun yaşamaksızın varlıklarını devam ettirmişlerdir. Aynı zamanda İdil ve Midyat arasındaki bölgede Yezidî Kürtler de uzun süre yaşamıştır. *Bagok* dağında Yezidîlerin yaşadığı bilinmekle beraber, bölgenin yakın tarihinde sadece Kiwex (Mağara) köyünde yaşadığı hatırlanmaktadır. Günümüz itibariyle İdilde hiçbir Yezidî yaşamamakla beraber, Süryanîlerin ise Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren 1990'lara kadar uzanan bir zaman aralığında peyderpey göç ederek bitme noktasına gelmiş durumdadırlar. Süryani nüfusunun azalmasına paralel olarak, bölgede uzun

süredir hâkim nüfus konumunda bulunan Kürtler, kırsalda olduğu gibi ilçe merkezinde de tek hâkim unsur durumuna gelmişlerdir.

Hezex zengin bir birikime sahiptir. Bu birikimini Mezopotamya'da kurulan devletlerin oluşturduğu siyasi ve sosyo kültürel yapılardan aldığı görülmektedir. İdil Roma, Bizans, Pers ve ilk dönem İslâm kültür çevresinden etkilenmiş bir şehirdir.

İdil ve çevresinin önemli bir özelliği de tarih boyunca birçok ilim adamının yetiştiği okulların bölgede bulunmasıdır. Bu kültürel dokunun izlerinin tarih öncesine kadar götürmek mümkündür. Bölgenin kültür yapısı da bu olguyu gösterir mahiyettedir.

İdil, binlerce yıl öncesine dayanan kültürel zenginliğin saygı ve sevgi değerleriyle nasıl koruna bildiğinin sayısız örnekleriyle doludur. Mor Gabriel Kilisesi'nin 397 yılından beri yani 1616 yıldır burada kendini halen var edebilmesi bunun en büyük göstergesidir. Bizanslardan Sasani'lere, Perslerden, Emevilere, Abbasilerden Selçuklara ve Osmanlılara kadar devamlığını koruyabilmiş tarihi ne kadar kadim ve zengin olduğu görülür.

İdil bütün insanlığın ortak mirası olan bilim ve felsefenin tarihî gelişim sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Medeniyet ve kültür açısından da bu iki dünya arasında bir köprü görevi görmüştür.

Ekonomik açıdan bakıldığında İdil ilçesi ekonomisinde temel sorunlardan birisinin, ilçede sanayinin gelişmemiş olması ve yeterli tarımsal işleme tesislerinin bulunmaması olduğu görülür. İşleme tesislerinin olmaması ürün değerlendirme ve ürünlere daha yüksek katma değer kazandırılarak ilçe ekonomisi ve istihdamına katkı sağlamanın mümkün olmamasını beraberinde getirmiştir.

Günümüzde eğitim alt yapısı anlamında bütün kırsal yerleşim yerlerin ilkökul ve ortaokul düzeyinde eğitime erişimleri büyük oranda sağlanmış bulunmaktadır. Ancak lise düzeyinde okullar sadece İdil ilçe merkezinde yer almaktadır. Karalar beldesinde bir lise yapımı bitmek üzeredir. Kırsal alandaki nüfusun bu düzeydeki eğitime erişimi anlamında ciddi problemler yaşanmaktadır. Köylere yakın bölgelerde lise düzeyinde eğitim merkezlerin olmaması kız çocukların okullaşması açısından ciddi sorun oluşturmaktadır.

Sağlık hizmetleri açısından kırsal alanda yaşayanların yeterli sağlık alamayışları en önemli sorunu oluşturmaktadır. Kırsal alanda yaşam kalitesinin artırılması açısından diğer önemli sorunlar nüfus için rekreasyon alanlarının olmaması, spor altyapısının gelişmemiş olması ve ocuk oyun- park alanlarının yetersizliğidir.

Sonuç olarak, İdil ve çevresinin bilimsel inceleme ve araştırmalara konu oluşturacak önemli bir yerleşim yeri olduğunu söylemek mümkündür. İdil Farklı etnik unsurlardan ve inançlardan insanların bir arada yaşadığı tarihi kökleri derinlerde olan kadim bir yerleşim merkezidir. Orta zamanlarda g dengeleri için bir tampon bölge niteliğini taşıyan İdil'in, yakın zamanlarda hak ettiği değerini elde edemediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Mehmet, “Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İdil,” *Uluslar arası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Altınay, Ramazan, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

Ahunbay, Metin, *Taşın Belleği Mardin*, Haz. Metin Sözen, İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2005.

Aydın, Suavi, Kudret Emiroğlu, vd., *Mardin-Aşiret-Cemaat-Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2001.

Avdo Karataş, İdil’in Diasporik Sınıfları Albert-Ludwigs Üniversitesi, Freiburg, “*İdil Aylık Kültür Sanat Dergisi*” İdil 2011.

Abadan -Unat , Nermin “*Bitmeyen Göç ,Konuk işçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları , İstanbul 2002.

Beysanoğlu, Şevket, *Kültürümüzde Diyarbakır*, Ankara, San Matbaası, 1992.

Bozkurt, Abdülbaki, “İslamiyet Öncesi İdil ve Çevresi Tarihi,” *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Çelik Adnan, “ *Çok Kültürlü Gavur Mahallesi’nden Gettolaşan Hançepek’e bir Mahalle’nin Sosyal Dönüşümü: Diyarbakır-Hasırlı Mahallesi Örneği*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010.

Çevik, Adnan, Süha Konuk, “Roma-Sasani Mücadelesinden İslam Hâkimiyetine Kadar İdil ve Yöresinin Tarihi Coğrafyası,” *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011.

Dilek Coşkun, Emre Esat Topaloğlu, “İdil’de Kurulacak Olan Havaala’nın İlçenin Sosyo Ekonomik Yapısına Muhtemel Etkileri” Adlı Tebliğ, ” *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Devlet Planlama Teşkilatı “ *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*”, Ankara 2004.

Erkenal, Hayat, *Taşın Belleği Mardin*, Haz. Metin Sözen, İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2005.

Editör: Hasan Can Oktaylar , *Tarih Konu Anlatımı, ÖABT*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2013.

Güneş, Hüseyin, “Emeviler Döneminde İdil,” *Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul: Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi “*GAP Eylem Planı 2008-2012*”, Şanlıurfa 2012.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi BKİ, “*GAP EKKP- Alt Bölge Belirleme Stratejik Planı*”, Şanlıurfa. 2012.

GAP BKİ, GAP Bölgesi Turizm Master Planı, Mevcut Durum Raporu, 2011

Güneydoğu Anadolu Bölgesi BKİ, “*GAP Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Projesi*”Ankara 2004.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi BKİ, “ GAP Bölgesi Turizm Master Planı, Mevcut Durum Raporu”, Şanlıurfa 2011.

Honigmann, Ernst, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, Çev. Fikret İşıltan, İstanbul, 1970.

Hasan Eş-Şümeşani, *Medine’-i Mardin Minel Fethu’-Arabi İla Sene 1515*, Beyrut,1987.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf>.

[Htp://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zu](http://www.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zu).

[Htp://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul](http://www.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul).

<http://www.emo.org.tr>.

<http://tr.myturkeytravel.com/sirnak/idil/timur-cesmesi>

<http://tr.myturkeytravel.com/sirnak/idil/meryem-ana-kilisesi>

İdil İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği Entegre ve Kırsal Kalkınma Programı İdil Alt Bölge Kırsal Kalkınma Planı, Mevcut Durum Analizi ve Strateji Raporu, Türkiye Kalkınma Vakfı, Kasım, 2012.

İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2004-2008, İdil, 2008.

İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2009, İdil, 2009.

İdil Belediyesi Faaliyet Raporu 2012, İdil, 2012.

İdil Kaymakamlığı 60 Dakikalık Briefing Dosyası, 2008.

İshak, Lahdo, “Bazebdey, Tarih, İman, Kahramanlık,” Çev. Abdulmutalip Arpa, *Uluslar arası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

İshaki, Lahdo, *Deyaratu Süryaniyye min Bazebda* , Halep 2004.

İl İl yurdumuz “*Türkiye İller Ansiklopedisi* “ 2. Cilt, İstanbul.2005.

İdil Kaymakamlığı “*Kırsal Kalkınma Planı-Mevcut Durum Anket değerlendirme Ek'i*”, İdil 2012.

İdil İlçesinde “*Gözlem Çalışmaları*” ve “*Mülakatlar*”, İdil 2012.

İdil ilçesinde, “*Gözlem Teknikleri İle Envanter Çalışması*” , İdil 2012.

İdi İlçesi “*Şöförler Odası ve İdil Esnaf ve Sanatkarlar Odası 2012 Raporu*”, İdil 2012.

Karabulut Kerem, “Doğu ve Güney Doğu Kalkınma Modeli Üzerine” Adlı Tebliğ, “*Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*”, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, “*Mardin İli Arazi Varlığı*”, 1997 Ankara.

Mehmet Kurt, “İdil’de Göç ve Kimliklerin Dönüşümü,” *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2011.

Neşe Özgen, “Devlet, Sınır, Aşiret: Aşiretlerin Etnik Bir Kimlik Olarak Yeniden İnşası”, “*Toplum Ve Bilim Dergisi*”108, 2007.

Okçu Davut, “Şırnak İlinin Kaybolan Zenginliklerinden ‘Yezidilik’, *Uluslar arası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri*,” Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara 2010.

Özgen, Neşe, *İdil’de Sosyo-Ekonomik Durum, Sosyal Yapılar, Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*, İzmir, 1997.

Strateji geliştirme Bakanlığı – Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Şırnak İli ” *Tarım Mastır Planı*”, Şırnak 2010.

Sevin, Veli, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, C.I, Ankara: TTK Yayınları, 2001.

Şeşen, Ramazan, “Cezire,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: İsam Yay., 1995.

Şeşen, Ramazan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul, 1960.

Şimşek, Mehmet, “Süryani Kaynaklarında İdil (Betzabdey-Hazak),”*Uluslar arası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2010.

Şırnak Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, “ *Şırnak İli Çevre Durum Raporu* ”, Şırnak 2007.

Topal, Mehmet, *Şırnak Kültür Envanteri*, Ankara: Şırnak Valiliği Yayınları, 2009.

Zan, Kazım, Sezai Sekin ve Bahattin Durgun, *Şehr-i Nuh Şırnak* , Ankara: Şırnak Valiliği Yayınları, 2006.

TÜİK “*Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*” 2008-2011, Ankara 2011.

TÜİK (www.tuik.gov.tr)

Yaşın, Abdullah, *Tarih, Kültür ve Cizre*, İstanbul: Kent Yayınları, 2011.

Yiğit, İsmail, “Kuruluşundan Mervaniler Dönemine Kadar Cizre,” *Hız. Nuh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul: Şırnak Valiliği Yayınları, 1999.

Yiğit, İsmail, “Emeviler,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: İSAM Yayınlar, 1995.

Yıldırım Tamer,” İdil’de Ortaöğretim Gençleri Arasında Öteki Algısı” adlı tebliğ, “*Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*”, İstanbul, Şırnak Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

-EKLER-

Ek 1: İdil Merkez Camii.

Ek 2. İdil Meryem Ana Kilisesi.

Ek 3. İdil Timur Çeşmesi

Ek 4. İdil Coğrafi Konum Haritası

Ek:5 İdilden Genel Bir Görünüm